

FILOZOFSKI FAKULTET UNIVERZITETA U SARAJEVU

ODSJEK ZA PEDAGOGIJU

***OBRAZOVANJE U BiH: ANALIZA SADRŽAJA
UDŽBENIKA NACIONALNE GRUPE
PREDMETA***

Završni magistarski rad

Mentorica: doc. dr. Emina Dedić Bukvić

Studentica: Dženana Žužić

Broj indexa: 3014/2018

Sarajevo, decembar 2020.

ZAHVALA

Veliku zahvalnost dugujem svojoj mentorici i velikom uzoru, profesorici Doc. Dr. Emini Dedić Bukvić na iskazanom strpljenju, na savjetima i stručnom vodstvu te pomoći pri izradi ovog magistarskog rada. Veliko hvala za stalnu i nesebičnu podršku i oslonac tokom cijelog studija.

Hvala i ostalim profesorima i asistentima Odsjeka za Pedagogiju koji su mi prenijeli znanje, važna iskustva, neprocjenjive i univerzalne vrijednosti kao i mudrosti tokom ovih pet godina obrazovanja. Posebno im se zahvaljujem na pomoći i podršci na drugoj godini fakulteta

Posebno i veliko hvala mojim divnim roditeljima i mojim sestrama koji su uvijek bili uz mene i bili snažan vjetar u leđa, moja stalna podrška i moj čvrsti oslonac.

Uz veliku zahvalnost ovaj rad posvećujem svojim roditeljima.

SADRŽAJ

UVOD	4
I. TEORIJSKI DIO RADA	5
1. OBRAZOVANJE U BIH	5
1.1. Obrazovanje u Federaciji Bosne i Hercegovine	7
1.1.1. Fenomen „Dvije škole pod jednim krovom“	9
1.1.2. Karakteristike „Dviju škola pod jednim krovom“	9
1.1.3. Nastavni planovi i programi u Federaciji Bosne i Hercegovine	12
1.1.4. Udžbenici nacionalnih predmeta u Federaciji Bosne i Hercegovine	13
2. INTERKULTURALIZAM	16
2.1. Pojmovno određenje interkulturalizma	16
II. METODOLOŠKI DIO RADA	19
1. Problem istraživanja	19
2. Predmet istraživanja	20
3. Značaj istraživanja	22
4. Cilj istraživanja	23
5. Zadaci istraživanja	23
6. Istraživačka pitanja	24
7. Metode istraživanja	24
8. Tehnike istraživanja	25
9. Instrumenti istraživanja	26
10. Uzorak istraživanja	27
III. ANALIZA I INTERPRETACIJA REZULTATA ISTRAŽIVANJA	28
1. Zakonske odredbe o obrazovanju i međunarodne konvencije o zaštiti ljudskih prava koje je BiH ratificirala	28
2. Analiza zakona o srednjem obrazovanju Srednjobosanskog kantona	31
3. Analiza udžbenika Historije/Povijesti za prvi razred Gimnazije za učenike bošnjačke nacionalnosti	34
4. Analiza udžbenika Historije/Povijesti za prvi razred Gimnazije za učenike hrvatske nacionalnosti	41
5. Usporedba udžbenika Historije/Povijesti za prvi razred Gimnazije za učenike koji pohađaju nastavu po bosanskom i hrvatskom nastavnom planu i programu	46
6. Analiza udžbenika Historije/Povijesti za drugi razred Gimnazije za učenike bošnjačke nacionalnosti	49
7. Analiza udžbenika Historije/Povijesti za drugi razred Gimnazije za učenike hrvatske nacionalnosti	57
8. Usporedba udžbenika Historije/Povijesti za drugi razred Gimnazije za učenike koji pohađaju nastavu po bosanskom i hrvatskom nastavnom planu i programu	66
9. ZAKLJUČAK	69
10. LITERATURA	71
PRILOG	75

UVOD

Obrazovni sistem svake zemlje predstavlja jedno od najjačih instrumenata u izgradnji kvalitetne i prosperitetne države koja će biti u mogućnosti da svojim građanima obezbjedi kvalitetan i dostojanstven život. Obrazovanje i obrazovni sistem, kako god da je koncipiran i uređen, on predstavlja sliku jednog društva i njegove razvijenosti. Obrazovni sistem može u svakom društvu doprinijeti ili konstruktivnom ili destruktivnom razvoju društva. Obrazovanje i obrazovni sistem koji je prožet pravim i istinskim vrijednostima, koji doprinosi ne samo razvoju pojedinca nego i cijelog društva i koji je u stanju da obnovi i oporavi društvo nakon raznoraznih problema jeste onaj koji vodi konstruktivnom razvoju društva jedne države. S druge strane, ukoliko imamo obrazovni sistem koji, u društvu koje se bori razjedinjenošću i napetošću među pripadnicima različitih grupa, još dodatno doprinosi razlikama, homogenizaciji i veličanju jedne grupe u odnosu na druge, dovodi do destruktivnog i dodatno razjedinjenog društva.

Kada je riječ obrazovnom sistemu u Bosni i Hercegovini, on je uveliko određen nedavnim ratnim dešavanjima u periodu između 1992. i 1995. godine. Ova ratna dešavanja su ostavila takav trag na bosanskohercegovačko društvo koji još više doprinosi razjedinjenošću i napetošću među pripadnicima konstitutivnih naroda u Bosni i Hercegovini. Kako je Daytonskim mirovnim ugovorom, koji je potpisan 1995. godine, odlučeno da se BiH kao država podijeli na dva entiteta Federaciju BiH i Republiku Srpsku i treću zasebnu jedinicu Distrikt Brčko, tako je obrazovni sistem raspodijeljen na tri strane.

U ovom radu ćemo nastojati prikazati na koji način nepostojanje ujednačenog obrazovanja i jedinstvenog nastavnog plana i programa na području cijele BiH doprinosi poticanju razlika među učenicima. Nastojat ćemo da uvidimo i prikažemo kako zakoni nalažu a kako se zaista provodi u praksi i na koji način udžbenici promovišu pripadnost odnosno nepripadnost Bosni i Hercegovini kao domovini. Poseban naglasak će biti na fenomenu „dvije škole pod jednim krovom“ i na analizi udžbenika iz predmeta Historija/ Povijest koji pripada nacionalnoj grupi predmeta.

I. TEORIJSKI DIO RADA

1. OBRAZOVANJE U BIH

Obrazovanje u Bosni i Hercegovini je u periodu između 1992. i 1995. godine upotpunosti bilo određeno ratnim dešavanjima koja su sa sobom nosila brojne probleme utičući tako na otežano i vrlo rijetko izvođenje nastave, manjak učenika ali i nastavnika i u konačnici potpunim prekidanjem funkcionisanja škola.

„Ustav Bosne i Hercegovine sastavni je dio Daytonskog mirovnog sporazuma, odnosno njegov Aneks IV. Ustavom BiH, njegovim Članom III, Stav 1, jasno su definisane i pobrojane nadležnosti države Bosne i Hercegovine. U nadležnost države Bosne i Hercegovine ne spada obrazovanje. Sve nadležnosti koje nisu eksplicitno pobrojane nadležnost su entiteta“ (Kapo, 2012: 140).

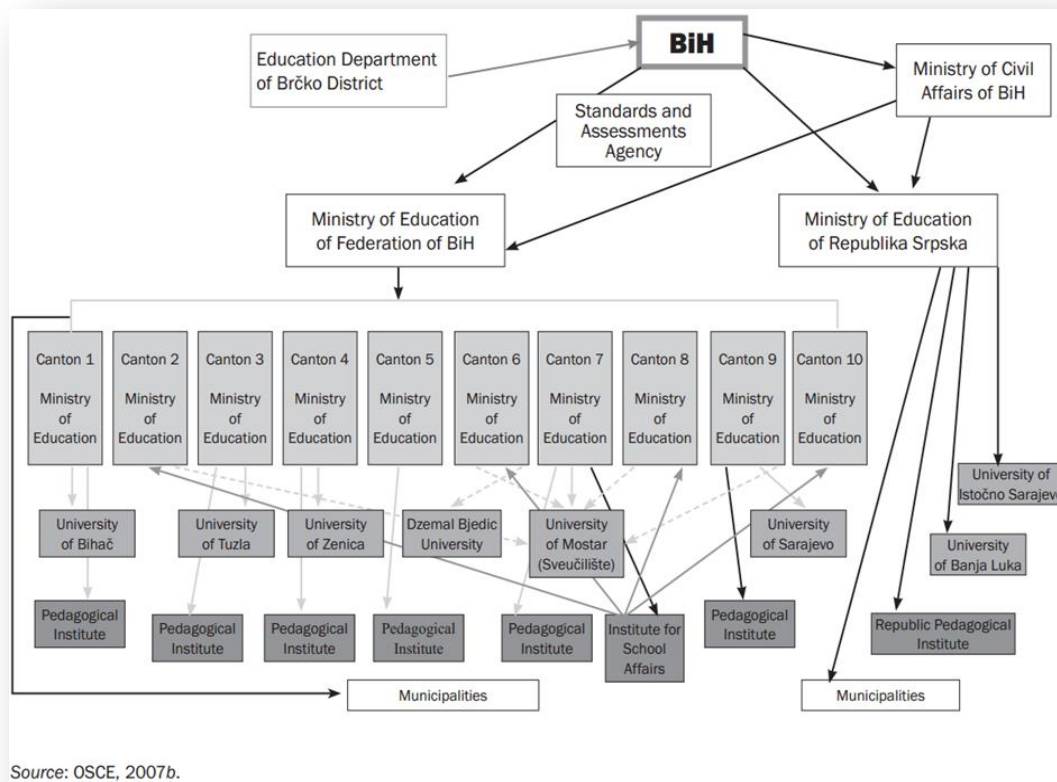
Nakon završetka rata, potpisivanjem Daytonskog mirovnog sporazuma i uspostavom novog Ustava, Bosna i Hercegovina je dobila novo državno uređenje te je tako podijeljena na dva entiteta, a to su entitet Federacije Bosne i Hercegovine i entitet Republike Srpske kao i zasebna organizaciona jedinica Brčko Distrikt. U ovakvoj strukturi, ovlasti su podijeljene na četiri nivoa, i to na: državni, entitetski, zatim (samo u Federaciji BiH) kantonalni, te opštinski nivo u oba entiteta. Distrikt Brčko je samostalna jedinica lokalne uprave pod direktnom nadležnošću Bosne i Hercegovine (Kapo, 2012). „U BiH egzistira dvanaest ministarstava obrazovanja (dva entitetska i deset kantonalnih, dok u nekim kantonima funkcioniraju paralelne administracije), uz Ministarstvo civilnih poslova BiH i Odjel za obrazovanje Distrikta Brčko“ (Kapo, 2012:142). „Upravljanje u entitetu Federacije BiH je potpuno decentralizirano i u svakom pojedinačnom kantonu uređeno od strane Federalnog ministarstva obrazovanja i nauke te raspodijeljeno na deset (10) kantona. Svaki kanton ima kantonalno ministarstvo obrazovanja (prosvjete) i kantonalni pedagoški zavod“ (Domović i saradnici, 2011: 141). Upravljanje u entitetu Repulika Srpska je upotpunosti centralizovano i sve nadležnosti vezane za obrazovanje su na nivou entiteta a upravljanje i koordinacija obrazovnim sistemima u ovom entitetu uređena je od strane Ministarstva prosvjete i kulture Republike Srpske. „Republika Srpska ima unificirani sistem obrazovanja sa jedinstvenim „srpskim“ planom i programom i ispunjava u potpunosti nacionalistički ideal (kako ga je

Gellner definirao) „poklapanja kulturnih i političkih granica“. U FBiH situacija je kompleksnija. Tu funkcionišu dva odvojena obrazovna sistema, sa „bosanskim“ i „hrvatskim“ planom i programom, koja djeluju paralelno i neformalno, jedan pored drugoga“ (Kapo, 2012:19). Ovakva podjela Bosne i Hercegovine je dovela i do podjele u obrazovnom sistemu. Naime, uspostava ovakvog državnog uređenja uticala je i na obrazovanje pa se u skladu s tim obrazovni sistem podijelio na tri pretežno etnički obojena obrazovna sistema koja djeluju odvojeno.

Pašalić- Kreso (2004) ovakvu situaciju obrazovnog sistema u Bosni i Hercegovini komentariše na vrlo specifičan način postavljajući pitanja koja zaista vode ka promišljanju o tome koliko ova situacija doprinosi dobrobiti građanima, prije svega mladim ljudima koji trebaju da se izgrade u neovisne, samostalne i osviještene građane jedne multikulturalne i multietničke države kao što je Bosna i Hercegovina. Pašalić-Kreso (2004) daje na razmišljanje da li tri međusobno odvojena i pretežno etnički obojena obrazovna sistema mogu zadovoljiti potrebe baš svakog građanina i potrebe njihove djece u Bosni i Hercegovini. Ako mogu zadovoljiti potrebe građana Bosne i Hercegovine onda se otvara novo polje za razmišljanje koje se tiče potreba manjinskog stanovništva u pojedinim sredinama. Koliko je diferenciranje obrazovnog sistema naklonjen onima koji ne žele da se svrstaju niti u jednu od postojećih etničkih pravaca? Znači li to da bi se u konačnici u Bosni i Hercegovini trebao osnovati i četvrti obrazovni sistem koji bi zadovoljio potrebe onih koji nisu etnički opredjeljeni? Ukoliko se pristane na postojanje više obrazovnih sistema, prema interesima svake od etničkih strana, da li se onda može raditi na međusobnom razumijevanju, uzajamnom upoznavanju i poštovanju svih nacionalnosti i svih građana koji žive u Bosni i Hercegovini? I kao krajnje postavlja se pitanje koliko razdvojeni obrazovni sistemi mogu zaista doprinijeti podjednakom razvoju patriotizma, kao najvišeg stepena pozitivnih osjećanja i pripadanja svojoj državi i domovini?

Posebno od interesa u ovom radu jeste koliko odvojeni obrazovni sistemi mogu da kod mladih ljudi podjednako razvijaju patriotizam i osjećaj pripadnosti Bosni i Hercegovini i da li je to uopšte moguće ako se, što ćemo vidjeti kroz daljnu analizu, u udžbenicima gaje osjećaji pripadnosti prema državama Hrvatskoj i Srbiji.

Radi lakšeg razumijevanja uređenosti i stanja obrazovnog sistema u Bosni i Hercegovini navodimo sljedeći prikaz:

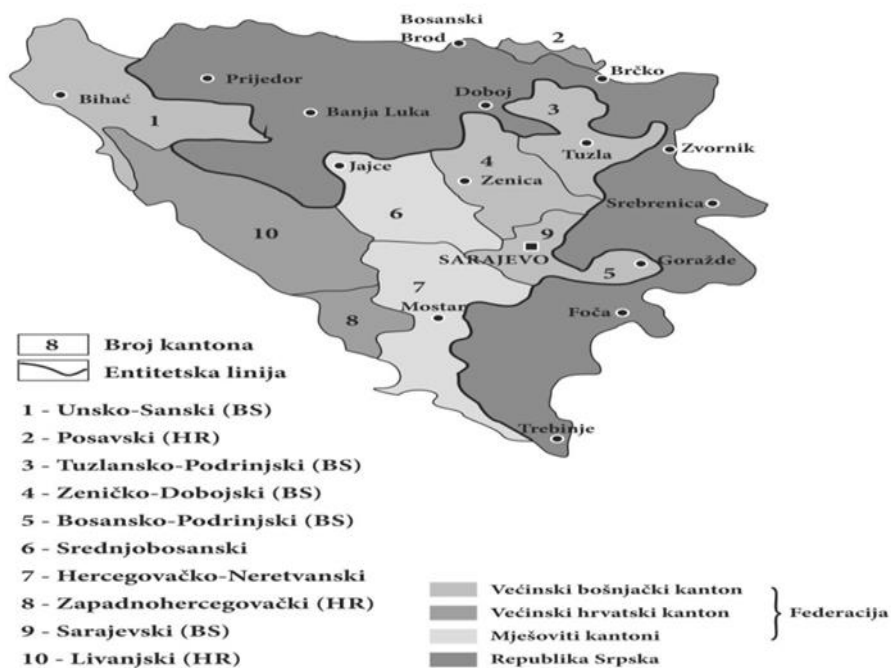

Slika 1. Struktura obrazovanja u Bosni i Hercegovini (OSCE, 2007).

1.1. Obrazovanje u Federaciji Bosne i Hercegovine

U Federaciji Bosne i Hercegovine je nadležnost za obrazovanje raspoređena na deset kantona, od kojih svaki može odlučiti da prenese određene nadležnosti na Federalno ministarstvo obrazovanja i nauke. U ovakvom rasporedu, Federalno ministarstvo obrazovanja i nauke (FMON) je nadležno za koordinaciju među kantonima i one funkcije koje su mu povjerene od strane kantona (Izveštaj Vijeća Evrope za Svjetsku banku, 1999). Kantoni predstavljaju upravne jedinice Federacije Bosne i Hercegovine. Na kantonalnom nivou u Federaciji Bosne i Hercegovine, ministarstva za obrazovanje zajedno sa pedagoškim zavodima imaju nadležnost nad sektorom obrazovanja. To je ukupno deset ministarstava (od kojih su mnoga nadležna za obrazovanje, nauku, kulturu i sport) i sedam pedagoških zavoda. Sa izuzetkom Zavoda za školstvo u Mostaru i Pedagoškog zavoda u Bihaću, pedagoški zavodi nisu nezavisna pravna lica i djeluju u sastavu ministarstava (Izveštaj Vijeća Evrope za Svjetsku banku, 1999).

Što se tiče obrazovnih institucija u Bosni i Hercegovini važno je napomenuti kako su osnovne škole uglavnom u nadležnosti općina. Srednjoškolsko obrazovanje je pod nadzorom općina i entiteta, dok je visokoškolsko obrazovanje pod kontrolom entiteta ili kantona. Kada je riječ o pedagoškim zavodima, stručnim i upravnim organizacijama koji pružaju stručnu podršku odgojno-obrazovnim institucijama i vrše stručno- pedagoški nadzor, oni su prisutni u entitetu Republika Srpska i kantonima sa većinskim bošnjačkim stanovništvom (osim u Unsko-sanskom, gdje tu funkciju preuzima kantonalno ministarstvo, a Srednjobosanski, kao kanton koji nema jednu dominantu etničku skupinu, nema zavoda). U kantonima sa hrvatskim stanovništvom pedagoški nadzor je u nadležnosti Zavoda za školstvo Mostar, kojim upravljaju ministri iz reda hrvatskog i bošnjačkog stanovništva Hercegovačko-neretvanskog kantona ili neke paralelne institucije.

Slika 2. Karta Bosne i Hercegovine sa obrazovnim administrativno-upravnim područjima, (Kapo, 2012).

1.1.1. Fenomen „Dvije škole pod jednim krovom“

Pod pojmom “Dvije škole pod jednim krovom” podrazumijeva se školska zgrada u kojoj su smještene dvije ili više škola istih ili različitih razina obaveznog osnovnog obrazovanja ili srednjeg općeg ili strukovnog obrazovanja kao zasebnih pravnih subjekata čiji su osnivači opština ili kanton, koje rade po nastavnim planovima i programima za istu ili različitu razinu obrazovanja i nastavu izvode na različitim jezicima konstitutivnih naroda“ (OSCE, 2010:2). Fenomen „Dvije škole pod jednim krovom“ je nastao kao privremena mjera nakon ratnih dešavanja kako bi se potaknuo povratak stanovništva njihovim domovima nakon što su im razoreni domovi a i zgrade škola. No, međutim privremena mjera je prerasla u trajnu i time dovela do mnogih problema koji traju i danas. Formiranjem takvih škola vlast je počela da preimenuje nazive škola, kako bi se time odala posebna čast bilo osobama ili događajima koji su značajni iz perioda sukoba. Postepeno se počelo sa uvođenjem nacionalističkih obilježja i vjerskih simbola kao sastavnih dijelova školskih zgrada. Nastavni planovi i programi su bili koncipirani tako da je cjelokupni nastavni proces i udžbenici koji su se koristili, bili etnički obojeni uključujući viktimizaciju ili pak potpuno isključivanje jednog od konstitutivnih naroda pa čak nerijetko stavljajući ga i u negativan kontekst.

1.1.2. Karakteristike „Dviju škola pod jednim krovom“

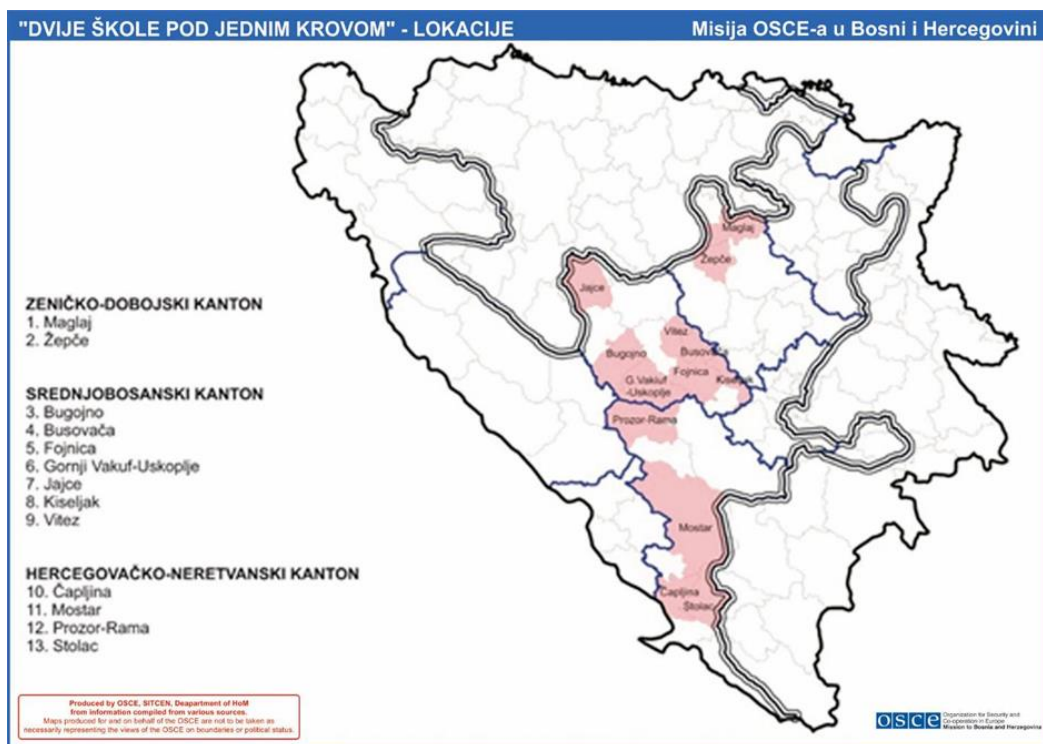
Fenomen “Dvije škole pod jednim krovom” (Trkulja, 2017), koji danas egzistira u BiH još uvijek u 54 slučaja (OSCE, 2018) smatra se svojevrsnim oblikom aparthejda u našem obrazovanju i naročito “cvate” u Srednjobosanskom i Hercegovačko-neretvanskom kantonu: jedna školska zgrada, dvije uprave, dva različita naziva škole u slavu “nacionalnih heroja”, odvojeni učenici u dvije smjene ili na dva različita ulaza kako bi im bio onemogućen svaki kontakt s učenicima druge etničke pripadnosti i nastavni rad prema različitim nastavnim planovima i programima (Madacki i Karamehić, 2012). Dakle, vidljive karakteristike i pokazatelji ovakvih škola jeste da su to zgrade u kojima se prije rata nalazila jedna osnovna ili srednja škola i koje su radile po jednom nastavnom planu i programu, a sada su to dvije škole koje se nalaze u jednoj zgradi i rade prema dva različita nastavna plana i programa. Učenici koji su istog uzrasta i koji žive u istom mjestu a koji pohađaju ovakve škole, podijeljeni su na osnovu njihove etničke pripadnosti. Postoje različiti načini odvijanja nastave u ovakvim školama gdje ima slučajeva da su učenici primorani da koriste različite ulaze ili čak da pohađaju nastavu u različitim smjenama a u nekim slučajevima su jedni od drugih odvojeni fizičkim preprekama, ili preprekama druge vrste gdje je strogo zabranjeno prilaziti

prostorijama i dijelovima škole koje ne pripadaju onoj etničkoj grupi kojoj pripada učenik. Kada se pokušava govoriti o integriranom školstvu, često se povlači pitanje ugroženosti nacionalnog identiteta te se kao najvećim problemom navode sadržaji iz nacionalne grupe predmeta (jezika, historije i geografije) koje je teško usaglasiti. Postojanje „dviju škola pod jednim krovom“ nije u skladu sa međunarodnim kao ni sa domaćim propisima. Učenici u školama ove vrste pohađaju jednu od dvije škole u kojoj dominira njihov konstitutivni narod, jer je cjelokupno školsko okruženje kao i nastavni plan i program namijenjen jednoj etničkoj grupi. Na osnovu toga postojanje „dviju škola pod jednim krovom“ se može smatrati primjerom segregacije jer se učenici u njima dijele na osnovu različitih kriterija koji su u suprotnosti sa osnovnim principima ljudskih prava i sloboda.

Na osnovu podataka do kojih je došla Misija OSCE u Bosni i Hercegovini 2018. godine, imamo pregled o broju škola koje rade po principu „dviju škola pod jednim krovom“. U zaključku izvještaja stoji da je na 28 lokacija smješteno 56 škola, uključujući kako centralne tako i područne škole, u kojima se javlja praksa „dviju škola pod jednim krovom“, i to 46 osnovnih škola i 10 srednjih škola.

Primjeri ovih škola pokazuju ne samo da su daleko od evropskih ili svjetskih standarda u obrazovanju, što potvrđuju iz Misije OSCE BiH u najnovijem dokumentu “Dvije škole pod jednim krovom” (2018: 24), već imaju u pravilu nižu prolaznost i općenito niže obrazovno postignuće nego nepodijeljene škole (Radić i Kabil, 2009).

Narednom slikom nudi se prikaz i pregled onih mjesta u kojima se nalaze „dvije škole pod jednim krovom“ u Bosni i Hercegovini:

Slika3. „Dvije škole pod jednim krovom“ –Lokacije, (OSCE, 2018:7).

Fenomen „dviju škola pod jednim krovom“ većinom se nalazi u kantonima u kojima je stanovništvo bez prevladavajuće dominantne skupine. U kantone koji imaju stanovništvo sa bošnjačkim i hrvatskim etničkim identitetom ubrajaju se:

1. Zeničko-dobojski,
2. Srednjobosanski i
3. Hercegovačko-neretvanski kanton.

Prema podacima OSCE-a (2018), u **Zeničko-dobojskom kantonu** nalaze se dva slučaja „dviju škola pod jednim krovom“, to jeste škole na dvije lokacije, zatim tri slučaja „dviju škola pod jednim krovom“ koje su administrativno i pravno ujedninjene i još dva slučaja podijeljenih škola u kojima se nastava izvodi na dva nastavna plana i programa. **Srednjobosanski kanton** ima znantno više slučajeva, čak 18 slučajeva „dviju škola pod jednim krovom“ koji obuhvataju 36 škola i to 20 centralnih i 16 područnih na 18 lokacija. Gradovi u kojima se nalaze podijeljene škole su Bugojno, Busovača, Fojnica, Gornji Vakuf-Uskoplje, Jajce, Kiseljak i Vitez. Za razliku od Zeničko-dobojskog kantona, Srednjobosanski kanton nema slučajeva administrativno i pravno ujedinenih „dviju škola pod jednim krovom“, niti inicijativa za takvo ujedinjnje. U **Hercegovačko-neretvanskom kantonu**

postoji osam slučajeva „dvije škole pod jednim krovom“ sa 16 škola na osam lokacija, zatim postoji jedan slučaj administrativno i pravno ujedinjenih „dviju škola pod jednim krovom“, te dva slučaja podijeljenih škola koje nastavu izvode na dva nastavna plana i programa. U Čapljini, Mostaru, Prozor Rami i Stocu se nalazi osam slučajeva „dvije škole pod jednim krovom“ te obuhvataju učenike iz sedam centralnih i devet područnih škola. Gimnazija u Mostaru predstavlja jedini slučaj administrativno i pravno ujedinjenih „dviju škola pod jednim krovom“ u ovom kantonu (OSCE, 2018).

Ovakva vrsta škola predstavlja diskriminaciju i segregaciju upravo zato što se njihovim postojanjem krše kako međunarodne tako i domaće konvencije.

1.1.3. Nastavni planovi i programi u Federaciji Bosne i Hercegovine

U izradi nastavnih planova i programa sudjeluju nadzorna tijela, a to su ministarstva i njihove pedagoške ustanove u Federaciji Bosne i Hercegovine i Republici Srpskoj. Što se tiče predmeta koji su pobrojani u nastavnim planovima i programima, oni su većinom isti u cijeloj zemlji te se ne razlikuju mnogo jedan od drugog. Broj predmeta koji se izučavaju u osnovnoj školi se postepeno povećava od prvog do završnih razreda osnovne škole. Ono što se izdvaja kao jedna od najočitijih razlika u postojećim nastavnim planovima i programima, jeste u samom nazivu predmeta maternjeg jezika, pa shodno tome imamo ili bosanski ili hrvatski ili srpski jezik i književnost. Kada je riječ o trenutačnoj situaciji u Bosni i Hercegovini, nastava se formalno realizira prema 12 nastavnih planova i programa (Kapo, 2012).

„Od kraja komunističke vladavine, postojala su tri perioda nastavnih planova obnove:

- 1990. - 1992., kada je nastavni plan bio nacionaliziran kroz tri glavne etničke grupe,
- 1992. do kraja rata u 1995., kada su se razvila tri plana;
- i post-ratni period kroz koji su konsolidovana tri različita odvojena nastavna plana.

Tri tipične budućnosti karakteriziraju sva tri nastavna plana. Prvo, svaki je etnički u smislu da se fokusira na jezicima, kulturi i istoriji jedino svoje etničke grupe“ (OECD, 2001:20). „Svi ovi nastavni planovi i programi sastoje se od dvije široke kategorije predmeta: nacionalne grupe predmeta u koje spadaju jezik i književnost, historija/povijest/istorija, geografija/zemljopis, muzičko i likovno obrazovanje, priroda i društvo, te općih predmeta, koji nemaju nacionalne sadržaje. U suštini, kod općih predmeta unutar nastavnih planova

postoji veliki stepen istih sadržaja (na nivou od 90 % do 95%), dok pitanja „nacionalne grupe“ predmeta proizvodi kontinuirano, etnički bazirano neslaganje“ (Kapo, 2012:152).

Zbog formalne strukture obrazovanja u Federaciji Bosne i Hercegovine kantoni mogu samostalno donositi odluke u vezi nastavnih planova i programa. Tako kada je riječ o maternjem jeziku postoji vrlo šarolika lepeza glede naziva maternjeg jezika gdje se on u različitim kantonima naziva različito. Pa tako je u Kantonu Sarajevo maternji jezik nazvan kao *bosanski, hrvatski i srpski jezik i književnost* dok je u Srednjobosanskom kantonu taj predmet nazvan kao *bosanski jezik i književnost* ili *hrvatski jezik i književnost* (Službene novine kantona sarajevo (2018). *Nastavni plan i program za Bosanski jezik i književnost/Hrvatski jezik i književnost/Srpski jezik i književnost od I do IX razreda osnovne škole*, Službene novine kantona Sarajevo, broj: 23/17, str. 1-49).

Hrvatski nastavni plan i program u Federaciji Bosne i Hercegovine za osnovne i srednje škole upotrebljava se u tri kantona u kojima je većinsko hrvatsko stanovništvo a ti kantoni su: Zapadnohercegovački, Hercegbosanski (Kanton 10) i Posavski kanton, te u „hrvatskim“ školama u tri mješovita kantona kao što su: Hercegovačko-neretvanski, Srednjobosanski i Zeničkodobojski. Za izradu nastavnog plana i programa na hrvatskome jeziku, zadužen je Zavod za školstvo Mostar. Kao maternji jezik u ovom nastavnom planu navodi se samo hrvatski jezik.¹

„Nastavni plan i program nije nikada običan skup znanja koji se na neki način pojavljuje u tekstovima i učionicama u jednoj zemlji. On je uvijek dio selektivnog znanja, rezultat nečijeg izbora, vizija određene grupe o legitimnom znanju“ (Apple, 1996:22).

1.1.4. Udžbenici nacionalnih predmeta u Federaciji Bosne i Hercegovine

Kada je riječ o udžbenicima, vrlo je važno naglasiti da njih ne možemo smatrati običnim knjigama koje svojim sadržajem i mogu a i ne moraju da dopru do čitatelja. Udžbenici su važna nastavna sredstva i izvori za učenje i poučavanje različitih vrsta nastave i nivoa odgoja i obrazovanja, u kojima je naučno i dostupno izložena nastavna građa programa određenog nastavnog predmeta. Udžbenik se u našoj literaturi najčešće definira kao “didaktičko-metodički oblikovano nastavno sredstvo” (Poljak, 1980: 29) te kao “najstariji izvor znanja u

---

¹ Više informacija je moguće pronaći na službenoj web stranici Zavoda za školstvo Mostar <http://www.zavod-skolstvo.ba/index.php/component/content/?view=featured>

procesu edukacije” (Malić, 1986: 7). Definicije koje se mogu pronaći u stranoj literaturi definiraju udžbenik kao “najvažniji instrument podučavanja i učenja” (Hummel, 1988: 1) te kao “glavni izvor znanja” (Mikk, 2000: 15). Kao važan okvir nastave, udžbenik predstavlja jednu vrstu poveznice među faktorima nastave koji osigurava racionalizaciju nastavnog procesa te kao takav osigurava horizontalnu i vertikalnu spregu između različitih predmetnih područja i nastave. Svojim sadržajem modeluju kulturno iskustvo djeteta i to tako što se neke teme namjerno i svjesno favoriziraju a druge zanemaruju. Školski udžbenici predstavljaju, prema pedagoškim, psihološkim, didaktičkim i metodičkim načelima, uređeni izvor znanja bez kojega je gotovo nezamisliv rad u većini nastavnih predmeta što potvrđuju i istraživanja provedena na ovom području (Johnsen, 1993, Marsh, 1994). Oni su nastavni medij pomoću kojega se učenicima prenose nove spoznaje, koji im omogućuje bolje razumijevanje problema i tema predviđenih nastavnim programom, ali i koji ih motivira za učenje (Bognar i Matijević, 1993, Meyer, 2002). Također, jedna od karakteristika je da su oni prije svega oni kulturni modeli u kojima bi trebalo da bude sažeto sve što je odlika i važnost jednog društva. Sva kulturna bogatstva i obilježja koja čine jedan narod unikatnim i neponovljivim, takvim kakav jeste. Teže ka tome da imaju pretenziju i da postanu kulturni modeli u kojima je sadržano sve što je važno za jedno društvo. Kulturna misija svakog udžbenika se odvija tako da ima svjesne, direktne i namjerno proklamovane ciljeve kao i one nesvjesne i sublimirane uticaje na mladu osobu. Putem udžbenika prihvatamo i bolje razumijevamo kulturu kojoj pripadamo i u kojoj živimo te se samim procesom internaliziranja kultura pretvara u unutrašnje kognitivne strukture i šeme.

Plut (2003) ističe tri najvažnije funkcije udžbenika, i to:

1. uređenje spontanog iskustva djeteta,
2. uspostavljanje sistema pravila kojima je u osnovi jedna vrijednosna matrica i
3. međufunkcionalno povezivanje.

Puhalo (2013) navodi da *prva funkcija* ima za cilj da spontana iskustva djeteta uređuje na način da ih međusobno povezuje, organizuje i dodjeljuje im nove precizne nazive. *Druga funkcija* udžbenika se odnosi na stvaranje ličnih vrijednosnih pravila, a ona nam najčešće dolaze spolja. Kultura u kojoj pojedinac živi je veoma zainteresovana da kontroliše ovaj aspekt ličnosti. *Treća funkcija* udžbenika je povezivanje različitih mentalnih funkcija u

funkcionalnu cjelinu. Iz tog povezivanja izrastaju nove sposobnosti i složene forme viših psihičkih funkcija, ali i sposobnost autoregulacije.

Njihova važnost se ogleda i u time što oni „mogu bitno doprinijeti jačanju svijesti o univerzalnim ljudskim vrijednostima kod učenika, ili mogu nasuprot tome, probuditi autoritarne, nekritičke stavove koji su u suprotnosti sa obrazovanjem za otvoreno društvo“ (Apple, 1997:22).

Sadržaj unutar svakog udžbenika bitno utiče na učenička razmišljanja, na njihov stav i uvjerenja. Fond otvoreno društvo Bosne i Hercegovine proveo je 2007. godine opsežno istraživanje odgojno-obrazovnih vrijednosti udžbenika koji su preporučeni za upotrebu od strane Ministarstva obrazovanja u Bosni i Hercegovini pod naslovom „Čemu učimo djecu?“ Analizirani su udžbenici nacionalne grupe predmeta (Maternji jezik; Historija / Istorija / Povijest; Geografija / Zemljopis; Vjeronauka). Analizom su obuhvaćeni sadržaji udžbenika nacionalne grupe predmeta, te se kroz unaprijed postavljene dimenzije nastojalo utvrditi koliko udžbenici svojim sadržajem razvijaju osjećaj pripadnosti Bosni i Hercegovini, koliko potiču učenje o vlastitom kulturnom identitetu, jeziku, tradiciji i koliko podstiču na poštivanje različitosti, međusobno razumijevanje i solidarnost između svih naroda, etničkih grupa i zajednica u Bosni i Hercegovini. U analizu su bili uključeni svi udžbenici koji su odobreni od strane nadležnih ministarstava obrazovanja a koji su bili važeći za školsku 2005/2006. godinu. Ukupno je obuhvaćeno 145 udžbenika koji se koriste u nastavi različitih nastavnih planova i programa.

Istraživači su došli do sljedećih zaključaka:

“1. Iako se u svim udžbenicima nalaze sadržaji koji mogu poslužiti kao pozitivni primjeri podučavanja učenika o pripadnosti BiH i zajedničkom naslijeđu svih naroda u njoj, dominantan je utisak da su udžbenici nacionalne grupe predmeta i vjeronauke, u osnovi jednonacionalni i nenaklonjeni multikulturnom društvu. Ovim se podstiče segregacija učenika i podržava segregacija cjelokupnog društva, čime se direktno krše zakonski propisi i platforma za reformu obrazovanja, kao i principi međunarodnih konvencija relevantnih za obrazovnu sferu.

2. Konceptija udžbenika ne podržava individualizovan pristup neophodan za uključivanje posebnih grupa učenika u zvanični obrazovni sistem niti ravnomjernu zastupljenost manjinskih skupina, čime se otežava njihova društvena inkluzija.

3. Udžbenici ne podstiču razvoj kritičkog mišljenja i podržavaju dominantne predrasude i stereotipe.

4. Iako postoje varijacije, udžbenici su u prosjeku ispod optimalnog nivoa po karakteristikama bitnim za usvajanje znanja i motivaciju učenika“ (Kapo, 2012:174).

Za potrebe ovog rada značajni su podaci do kojih je došlo navedeno istraživanje zbog toga što ćemo moći usporediti sa podacima do kojih smo došli provedbom ovog istraživanja, a ti podaci su sljedeći: „Broj primjera koji se mogu izdvojiti kao pozitivan model podučavanja istorije vrlo je ograničen, a najveći broj se tiče podjednake zastupljenosti i različitosti kao bogatstva. Međutim, u pogledu pripadnosti BiH dominiraju negativni primjeri i udžbenici ne podstiču stvaranje osjećaja zajedničkog bosanskohercegovačkog nasljeđa. Istovremeno se kod učenika ne razvija kritičko mišljenje, a objašnjenja istorijsko-političkih procesa opterećena su političkim interpretacijama koje uveliko podržavaju važeće auto- i hetero-stereotipe. Ne pretjerano česti ali primjetni su i primjeri kršenja Konvencije o ljudskim pravima, naročito u smislu korištenja pogrdnih termina, što upućuje na nedovoljno razvijen senzibilitet autora spram odgovarajućeg uvažavanja različitih grupa“ (Kapo, 2012:175).

2. INTERKULTURALIZAM

2.1. Pojmovno određenje interkulturalizma

U sagledavanju pojave interkulturalizma, nužno je sagledati širu sliku društva. Naime, koncept interkulturalizma uvodi Vijeće Europe sedamdesetih godina 20. stoljeća uslijed migracija koje su zahvatile prostor Europe (Hrvatić, 2007). Općenito, to je razdoblje gospodarskog uzleta, a vezano za ovaj aspekt, riječ je o razdoblju intenziviranja rasprava o nacionalnim, regionalnim i lokalnim odnosno kulturnim identitetima usporedno s jačanjem integracijskih procesa (Dragojević, 1999). „Kako je većina društava i povijesno i suvremeno raznolika, pojavom migracijskih procesa ona postaju mjesta susreta različitih tradicija, vrijednosti i obrazovnih praksa“ (Drandić, 2012: 49). Odnosno, migracijski procesi te gospodarska globalizacija bili su poticaj za stvaranjem koncepta koji će dati odgovor na izazove tog vremena, a sam razvoj interkulturalizma u Europi nije bio jednoznačan niti kontinuiran (Hrvatić, 2007).

U razmatranju pojma interkulturalizma poželjno je znati šta je tačno interkulturalizam? Već sam prefiks „inter“ upućuje na temeljno značenje interkulturalizma i označava mogućnost usporedbe mišljenja, ideja te općenito kultura na jednom području (Ninčević, 2009).

Ideja interkulturalizma kao sve veće potrebe savremenog društva, društva današnjice jeste zalaganje za jednakopravnost svih ljudi na bilo kojem društvenom, političkom, obrazovnom i svakom drugom polju. Budući da je Bosna i Hercegovina multikulturalna i multietnička država sa tri konstitutivna naroda i 17 manjina, interkulturalizam kao ideja bi trebao da bude sastavni dio u procesu njenog rasta, razvoja i napredovanja kao i sastavni dio njenog obrazovnog sistema.

„Odgoj i obrazovanje za interkulturalizam pretpostavlja holistički i cjeloživotni proces usvajanja znanja, vještina, vrijednosti i perspektiva koje su nužne za promicanje dostojanstva osobe i demokratskog društva“ (Mrnjauš i sar., 2013:129).

Vrlo je važno napomenuti zašto se spominje interkulturalizam u ovom kontekstu. Naime, kako će kroz dalji rad biti riječi o vrsti škola u Bosni i Hercegovini, o tri nastavna plana i programa na nivou države te o predmetima koji pripadaju nacionalnoj grupi predmeta, jako je bitno u sklopu ovog rada navesti nešto što je dobar korak i ispravan put ka popravljajući stanja obrazovnog sistema Bosne i Hercegovine, a to je svakako interkulturalni odgoj i obrazovanje koje je zastupljeno na svim nivoima obrazovnog sistema. Interkulturalizam kao takav obuhvata nama veoma bitne pojmove kao što su interkulturalni odgoj ali i interkulturalnu kompetenciju.

Temeljni cilj **interkulturalnog odgoja** jeste omogućavanje kvalitetnog odgoja i obrazovanja za sve učenike/ce, s obzirom da različitosti budu temelj autentičnosti i svrhovitosti odgojno-obrazovnog procesa. Interkulturalni odgoj ističe višedimenzionalnost koja obuhvata kritičku analizu nastavnih sadržaja, rekonstrukciju odnosa u školi s naglaskom na detektiranje diskriminirajućih praksi, razvijanje kulturno responsivnih i inkluzivnih metoda poučavanja i promišljanja uloge škole u promijenjenom i/ili postojećem društvenom stanju (Dedić Bukvić, 2019). Pri određivanju pojma interkulturalne kompetencije istraživači, teoretičari i praktičari nisu ujedinjeni po pitanju njenog definiranja a razlozi se jednim dijelom nalaze i u raznolikom shvatanju i poimanju bitnih karakteristika odnosno dimenzija. Različite dimenzije poput sposobnosti, vještina, iskustava i znanja koje pojedinca čine interkulturalno kompetentim određuju i to na koji će način biti definiran, određen model razmatranja te pristupa ovom pojmu (Earleyju i Angu, 2003).

Bedeković i Zrilić, 2014, citirano prema Bedeković, 2013:117, interkulturalnu kompetenciju definiraju kao „proces pomoću kojeg učitelj razvija sposobnost prilagođavanja kulturno drugačijim učenicima, mijenjajući pritom svoja viđenja i shvatanja s ciljem boljeg razumijevanja i prilagođavanjima zahtjevima multikulturalne realnosti“.

Konkretno, kada je riječ o obrazovanju u Bosni i Hercegovini, situacija je dosta komplikovana jer svaki od tri konstitutivna naroda teži i ima svoje nastavne planove i programe, birajući udžbenike koji kod učenika izazivaju lažnu sliku i iskrivljene događaje o narodima i događajima iz ne tako davne prošlosti. Ta tri sistema su jedni od drugih nezavisni i pružaju osnov za etničku podjelu, u kojoj se razgranavaju nacionalni stereotipi i predrasude umjesto vrijednosti pomirenja, tolerancije i razumijevanja (FOD BiH, 2004). Sve to dovodi do razuđenosti i razdvojenosti među učenicima koji bi trebali da zajedno grade bolju budućnost ove države. Ovim postupcima i usmjerenošću samo na identitet zajednice kojoj pripadamo kod učenika postepeno razvija osjećaj mržnje i nenaklonosti ka drugom i drugačijem. Učenici pod ovakvim okolnostima nisu spremni da se druže a kamoli da sarađuju sa onima koji ne pripadaju njihovoj etničkoj grupi. Očito je da je rat koji je prema dokumentima i uspostavom vlasti završen 1995. godine, ipak nastavljen obrazovanjem tačnije nastavljen je samo sa drugim sredstvima. „Ono što se, dakle, nije ostvarilo u ratu, ostvaruje se sada mirnim putem, i to prvenstveno pomoću obrazovanja, a ustavi u BiH su tome ostavili širom otvorena vrata“ (Pašalić-Kreso, 2004:15). Obrazovanje kao temeljno pravo svakog čovjeka i kao jedan od nositelja univerzalnih vrijednosti, ne samo da može koristiti obrazovanosti ljudi nego može itekako koristiti i kao instrument za pripremanje ili eventualno vođenje rata čemu prethodi podsticanje mržnje među konzumentima obrazovnog sistema. Cjelokupna prethodno navedena situacija je dovela do toga da učenici više vole susjedne zemlje i osjećaju pripadnost ka susjednim zemljama umjesto da taj osjećaj pripadnosti imaju prema državi u kojoj žive.

Bosna i Hercegovina bi trebala zbog svoje budućnosti i budućnosti mladih ljudi koji čine osnovu njenog očuvanja, rasta i razvoja te zbog mirne koegzistencije sa susjedima razvijati **interkulturalni model obrazovanja** koji bi osigurao jednake uvjete i šanse za sve učenike, zatim **višejezični model** koji bi kao takav objedinjavao sve one jezike kojima se služe njihovi učenici, te **integrativni model obrazovanja** koji bi kroz svoju jedinstvenost i ujednačenost doprinio zajedništvu među učenicima te jasnijoj i istinitoj slici onoga što je neposredna prošlost naroda Bosne i Hercegovine.

II. METODOLOŠKI DIO RADA

1. Problem istraživanja

Obrazovni sistem svake zemlje predstavlja jedno od najjačih instrumenata u izgradnji kvalitetne i prosperitetne države koja će biti u mogućnosti da svojim građanima obezbjedi kvalitetan i dostojanstven život. Društvo mora osigurati takav obrazovni sistem koji će obrazovanog pojedinca učiniti akterom napretka i razvoja društva kao i obrazovnog sistema tj. omogućiti mu da mijenja vlastitu stvarnost. Nije moguće očekivati od pojedinca da bude kreativan, slobodan, demokratičan, spreman na otvoreni dijalog i interkulturalna susretanja, razumijevanja i poštovanja u neslobodnom, segregirajućem i drastično osiromašenom društvu. Upravo se kroz sadržaje koje učenici izučavaju tokom svog školovanja može promicati sistem vrijednosti koji doprinosi jačanju pojedinca i njegovog suživota sa drugim i drugačijim. Vrlo je važno posvetiti pažnju onome čime se djeca sadržajima bogate i razvijaju. Razjedinjenost i neujednačenost nastavnih planova i programa u našoj zemlji ne vodi jedinstvenosti u sistemu vrijednosti i jedinstvenosti u pogledu zajedničkog i kvalitetnog života svakog mladog pojedinca. Udžbenici, kao neizostavni dio svakog obrazovnog sistema, još uvijek imaju centralnu i vrlo važnu odluku u procesu podučavanja i učenja na svim nivoima obrazovanja u Bosni i Hercegovini. S jedne strane oni predstavljaju korpus znanja koje učenici trebaju usvojiti, dok s druge strane predstavljaju sredstva za postizanje odgojno-obrazovnih ciljeva koji su predviđeni nastavnim planom i programom. Nacionalna grupa predmeta predstavlja one predmete koji su u bosanskom nastavnim planu i programu navedeni kao bosanski jezik i književnost, historija, geografija i prevladavajuće islamsku vjeronauku, dok po hrvastkom nastavnim planu i programu ti su predmeti oslovljeni kao hrvatski jezik i književnost, povijest, zemljopis i prevladavajući katolički vjeronauk. Odgojno-obrazovni sistem Bosne i Hercegovine treba posebno da se pozabavi nacionalnom grupom predmeta, jer u razredima koji su etnički čisti radi se po nacionalnoj grupi predmeta te se upravom takvom načinu rada pripisuje odgovornost po pitanju toga što učenici uglavnom površno ili nikako ne poznaju pripadnike druga dva konstitutivna naroda, niti brojne manjinske grupe koje žive u njihovoj blizini ili sasvim pokraj njih. Postojanje fenomena „Dvije škole pod jednim krovom“ u odgojno-obrazovnom sistemu Bosne i Hercegovine je nešto što doprinosi razjedinjenosti i suprotstavljenosti među mladima koji trebaju da kreiraju i rade na boljoj budućnosti. Ovakav

način školovanja sa sobom nosi različite udžbenike i sadržaje koji se priklanjaju i podražavaju samo onu etničku grupu koju pripadaju. Vrlo je važno da se ovakav način i sistem školovanja upotpunosti iskorijeni iz našeg obrazovnog sistema ukoliko želimo da život svake mlade osobe bude upotpunosti usmjeren u korist njegovog potpunog i cjelokupnog rasta i razvoja i koji će znati kako da živi i radi u bogatstvu različitosti jer zaista multukulturalizam i inetrkulturalizam su bogatstvo jedne države.

2. Predmet istraživanja

Predmet istraživanja je specifičan problem. On se temelji na društvenoj i znanstvenoj aktualnosti, ali i na znatiželji onog koji istražuje. Definirati predmet istraživanja znači predočiti problem tako da ga drugi mogu prepoznati. Postoje različiti načini definiranja predmeta istraživanja. Definiranjem se želi što potpunije odrediti značenje osnovnog ili osnovnih pojmova koji se javljaju u formulaciji predmeta istraživanja (Good- Scates,1967).

Predmet ovog istraživanja su udžbenici historije/povijesti koji se koriste u Općoj gimnaziji „Nikola Šop“ u Jajcu a koji su iz „nacionalne grupe predmeta“ namijenjeni učenicima prvih i drugih razreda koji pohađaju nastavu prema nastavnom planu i programu na bosanskom ili hrvatskom jeziku. Analizirani su svi dijelovi udžbenika: tekst, grafički prikazi i drugi slikovni materijali. Kako se nastavni planovi i programi međusobno razlikuju po nacionalnoj grupi predmeta na koju se odnose i kako predstavljaju razlike među konstitutivnim narodima u Bosni i Hercegovini, to su za potrebe ovog istraživanja korišteni ustaljeni nazivi: bosanski i hrvatski nastavni plan i program. Srednja škola „Nikola Šop“ u Jajcu nije zvanično pod sistemom „dviju škola pod jednim krovom“ iako po načinu svog djelovanja i organizaciji nastave ima karakteristike takvog sistema obrazovanja. Naime, konkretno kada je riječ o Općoj gimnaziji koja je jedan od smjerova u SŠ „Nikola Šop“ učenici su od nedavno razdvojeni na predmetima koji pripadaju nacionalnoj grupi predmeta a to su: bosanski jezik i književnost, hrvatski jezik i književnost, historija/povijest, geografija/zemljopis, islamska vjeronauka i katolički vjeronauk. Zbog nedostupnosti informacija na web stranici škole nemamo zvaničnih podataka kada je tačno otpočeto sa ovakvim načinom izvođenja nastave već smo te informacije dobili putem telefonskog poziva od uprave škole gdje su nam rekli da se ovakvom načinu izvođenja nastave pristupilo školske 2017/2018. godine sa upisom u prve razrede. Prije školske 2017/2018. godine je način izvođenja nastave bio takav da su učenici

bili razdvojeni samo na bosanskom ili hrvatskom jeziku i književnosti te na vjeronaukama dok su ostale predmete iz nacionalne grupe predmeta pohađali zajedno po hrvatskom nastavnom planu i programu. Sada učenici Opće gimnazije u SŠ „Nikola Šop“ su razdvojeni upotpunosti na predmetima koji spadaju u nacionalnu grupu predmeta. Za potrebe istraživanja i analize uzeti su udžbenici historije/ povijesti za I i II razred Gimnazije koji se koriste i po bosanskom i po hrvatskom nastavnom planu i programu.

U istraživanju smo pošli od dimenzija *podjednak tretman/isticanje, poticanje/nepoticanje osjećaja pripadnosti te religije i jezika*. Dimenzije smo preuzeli iz projekta *Obrazovanje u BiH: Čemu učimo djecu?* kojeg je proveo Fond otvoreno društvo Bosne i Hercegovine čiji je cilj bio analizirati udžbenike iz nacionalne grupe predmeta. Sprovedenim projektom se nastojalo uvidjeti da li i u kojoj mjeri udžbenici potiču socijalnu koheziju, pozitivan stav prema vlastitoj državi, razvoj kritičkog mišljenja te učenja o interkulturalizmu kao osnovnoj sponi ka putu razvoja svijesti o bogatstvu različitosti i multietičnosti Bosne i Hercegovine. U nastavku detaljnije objašnjenje dimenzija na osnovu kojih se vršila analiza udžbenika historije/povijesti namijenjenih za prvi i drugi razred Gimnazije:

- *Podjednak tretman*- ova dimenzija se odnosi na balansiranost i proporcionalnu zastupljenost tema u udžbenicima historije/povijesti koje na podjednak način obrađuju određenu historijsku temu tako da ona bude relevantna za tri konstitutivna naroda koji su dio bosanskohercegovačkog društva. Nasuprot ove dimenzije jeste dimenzija „*isticanje*“ na osnovu koje se uočavale one historijske teme kojima se ističu isključivo vrijednosti historije/povijesti jednog od tri konstitutivna naroda, kulture, religije, te specifičnosti jednog jezika.
- *Poticanje osjećaja pripadnosti*- ova dimenzija odnosi se na sve one teme u udžbenicima historije/povijesti koje svojim sadržajem potiču kod učenika osjećaj pripadnosti Bosni i Hercegovini i razvijaju njihovo znanje o domovini u kojoj žive te osjećaju da joj pripadaju. Dimenzija se odnosi i na to koliko je ono što je sadržajem predstavljeno u udžbenicima doprinosi privrženosti jednih ka drugima i koliko ti sadržaji doprinose približavanju učenika kulturama s kojima žive u istoj sredini/državi. S druge strane dimenzija „*nepoticanje osjećaja pripadnosti*“ se odnosi na sve one teme unutar udžbenika historije koji svojim sadržajem grade osjećaj pripadnosti samo jednom narodu negirajući činjenicu multietičnosti Bosne i Hercegovine, ili razvijaju osjećaj pripadnosti nekoj susjednoj državi koja nije njihova domovina.

- *Jezik*- ova dimenzija se odnosi na upotrebu i zastupljenost tri zvanična jezika, pisma i govorne forme Bosne i Hercegovine u udžbenicima historije/povijesti ali i na izučavanje razvoja jezika i pisma tokom historije, značajnog za bosanskohercegovačko društvo. Jezik je izuzetno važa komponenta i svaki od konstitutivnih naroda ima pravo da koristi svoj jezik te da ga zove imenom kojim želi, ali nijedan od konstitutivnih naroda nemaju pravo, prema Daytonskom mirovnom sporazumu, ili bilo kojem drugom dokumentu, da čitav nastavni proces organiziraju tako da se koriste samo na jednom od tri službena jezika.
- *Religija*- ova dimenzija se odnosi na bilo koju religiju u Bosni i Hercegovini a značajna je zbog toga da se stekne uvid u to da li i na koji način udžbenici svojim sadržajima govore i promoviraju raznovrsnost i historiju/povijest religija koje su sastavni dio društva bosanskohercegovačkog društva. Treba se imati na umu da je religija sastavni dio svake kulture i da je njen uticaj, pogotovo u sekularnim društvima, veliki mada često nevidljiv, zbog toga je važno za razmatranje to koliko religijski sadržaji u udžbenicima historije podstiču izgradnju etničkog identitea kod učenika i da li takvi sadržaji potiču međureligijski dijalog kod učenika.

3. Značaj istraživanja

Udžbenik, kao neizostavan i važan segment svakog odgojno-obrazovnog procesa, treba da svojim sadržajem potpomaže, usmjerava i ulaže u pravilan i cilju usjemren razvoj svakog pojedinog učenika. Školovanjem i obrazovanjem se ne usvaja samo određena količina informacija, već se gradi i izgrađuje ličnost koja će sa svojim stečenim i razvijenim sposobnostima i vještinama biti u stanju raditi na pozitivnim promjenama društva, poticati na izgradnju prosperitetnog i ka razvoju usmjerenog društva. Na razvoju društva koje neće biti obuzdano stereotipima, predrasudama, nacionalizmu i mržnji među stanovnicima, pripadnicima jedne te iste, zajedničke im domovine. Upravo će se istraživanjem nastojati potaknuti važnost nastave koja treba da poučava učenike da misle slobodno i da razvijaju svoje kritičko mišljenje, da budu okrenuti ka kreativnosti i divergentnom načinu razmišljanja. Osim toga, kao veoma važno jeste ukazati na neophodnost omogućavanja učenicima

pohađanja jednog zajedničkog razreda u kojem će učiti sadržaj koji je jednako važan i značajan za sve narode koji su dio bosanskohercegovačkog društva. Obrazovanje treba potaknuti međusobno upoznavanje i razumijevanje raznolikih kultura koje su dio života učenika i tako omogućiti učenje jedni od drugih i jedni o drugima. Suočavanjem sa prošlošću i sa istinom koja je dio historije/povijesti bosanskohercegovačkog društva može doprinijeti oslobađanju od predrasuda, stereotipa i mitova koji su dio neistina i vrlo često politizirana i kao takva ne vode konstruktivnom ophođenju ka izučavanom sadržaju. U okruženju koje je uninacionalno i koje radi po jednom nastavnom planu i programu valja uvesti segmente interkulturalnog odgoja i obrazovanja kroz raznolike interkulturalne sadržaje koji će kao takvi omogućiti učenicima da upoznaju kako da komuniciraju i sarađuju sa drugima koji su građani iste im zemlje/domovine. Potaknuti nastavnike da učenicima ne omogućuju samo parcijalnu spoznaju to jeste da trebaju da znaju samo ono što se tiče kulture kojoj pripadaju, već da ih uče kako živjeti s drugima, jer će im samo takvo učenje omogućiti da uče i nauče biti. Istraživanje će pokazati koliko su sadržaji udžbenika razjedinjeni i koliko kao takvi ne doprinose zajedništvu te osjećaju pripadnosti državi u kojoj žive. Udžbenici trebaju da svojim sadržajem omoguće prelazak iz etnocentrizma u etnorelativizam.

4. Cilj istraživanja

„Cilj pokazuje osnovnu nakanu ispitivanja/istraživanja. On može imati neposredno praktični, teorijski ili teorijsko-praktični smisao. Isto tako, može označavati neku društvenu ili ličnu korist. Ciljem se mi jasno određujemo prema onom što i zbog čega nešto ispitujemo ili istražujemo, zbog čega radimo seminarski/diplomski rad“ (Slatina, 2007: 10).

Cilj istraživanja jeste analizirati sadržaje udžbenika Historije/Povijesti koji se koriste u nastavi srednje škole i to prema dimenzijama „podjednak tretman“, „isticanje“. „poticanje osjećaja pripadnosti“, „nepoticanje osjećaja pripadnosti“, „jezik“ i „religija“.

5. Zadaci istraživanja

Sve aktivnosti i radnje koje se nužno moraju sprovesti da bi realizirali postavljeni cilj nazivamo zadacima. Zadaci predstavljaju konkretne korake koji nas vode ka ostvarivanju istraživačkog cilja (Slatina, 2007).

Konkretizacijom prethodno postavljenog cilja možemo izdvojiti nekoliko specifičnih zadataka istraživanja:

1. Analiza međunarodnih dokumenata i dokumenata koje je ratificirala Bosna i Hercegovina a koji se tiču ljudskih prava, jednakosti i obrazovanja.
2. Analiza zakonske regulative Srednjobosanskog kantona na nivou obrazovanja.
3. Analiza sadržaja udžbenika historije za prvi i drugi razred Gimnazije srednje škole „Nikola Šop“.
4. Analiza sadržaja udžbenika povijesti za prvi i drugi razred Gimnazije srednje škole „Nikola Šop“.
5. Usporedba didaktičko-metodičkih značajki udžbenika historije i povijesti za prvi razred gimnazije.
6. Usporedba didaktičko- metodičkih značajki udžbenika historije i povijesti za drugi razred gimnazije.

6. Istraživačka pitanja

„Istraživačka pitanja su u pravilu upitne rečenice koje obično počinju sa kako, koliko ili šta. Za formulisanje istraživačkih pitanja neophodno je da budu identifikovane varijable“ (Fajgelj, 2007:175).

Na osnovu prethodno postavljenih zadataka u radu su definirana sljedeća istraživačka pitanja:

1. Da li se i koliko u međunarodnim dokumentima i dokumentima koje je ratificirala Bosna i Hercegovina uvažavaju smjernice koje se tiču poštovanja ljudskih prava, jednakosti za sve kao i obrazovanje koje je dostupno svima pod jednakim uslovima?
2. Da li se zakonskom regulativom Srednjobosanskog kantona osigurava jednakost i jednakopravnost za sve u obrazovnom sistemu?
3. Da li su udžbenici historije/povijesti za prvi i drugi razred Gimnazije u skladu sa postavljenim dimenzijama: *podjednak tretman/isticanje, poticanje/nepoticanje osjećaja pripadnosti, jezik i religija.*

7. Metode istraživanja

Metode i tehnike prikupljanja podataka, korištenje gotovih, kao i izrada novih instrumenata mjerenja ovisi o samom karakteru teme, odnosno o prirodi predmeta istraživanja. Istraživač treba raspoznavati metode u samom predmetu istraživanja (Slatina, 2007).

U ovom radu navodimo korištenje sljedećih metoda:

Deskriptivna metoda- „U istraživanju odgoja i obrazovanja predstavlja skup znanstvenoistraživačkih postupaka s kojima se opisuju pojave u odgoju i obrazovanju, tj. ispituje se stanje, a time i njihove osobine, bez obzira na njihove uzroke” (Mužić, 1999:43). Svrha korištenja deskriptivne metode u ovom radu jeste deskripcija postojećeg stanja, analiza zakonskih okvira, udžbenika kao i traganje za odgovorima i opisom postojeće slike kada je riječ o obrazovnom sistemu u Bosni i Hercegovini, tačnije onome što učenici izučavaju u okviru predmeta historije/povijesti.

Metoda teorijske analize- podrazumijeva korištenje pedagoške-psihološke literature, priručnika, udžbenika, stručnih i naučnih radova, enciklopedija, nastavnih planova i programa itd., te omogućava da se nakon proučavanja izvora, prikupljenih činjenica i analiziranih veza i odnosa, proučavanja predmeta i pojava dođe do novih rješenja i naučnih zaključaka (Mužić, 1999).

U ovom istraživanju metoda teorijske analize je korištena za proučavanje pisanih izvora koji su od teorijskog značaja radi potreba izrade teorijskog okvira rada, zatim je korištena i za proučavanje zakonskih okvira o obrazovanju u Bosni i Hercegovini a posebno u Srednjobosanskom kantonu, te i za interpretaciju dobivenih rezultata istraživanja.

Komparativna metoda – je postupak uspoređivanja istih ili srodnih činjenica, odnosno utvrđivanje njihove sličnosti u ponašanju i utvrđivanje razlike među njima“ (Bošnjak, 1997:87).

U ovom istraživanju komparativna metoda je korištena radi usporedbe didaktičko-metodičkih značajki udžbenika historije/povijesti za prvi i drugi razred da bi se utvrdile sličnosti i razlike među udžbenicima.

8. Tehnike istraživanja

Metoda je opći način organizacije u istraživanju nekog problema, a tehnika je poseban postupak koji se koristi u određenoj fazi istraživanja (Mužić, 1999).

Tehnike koje ćemo koristiti u ovom istraživanju su:

- Rad na dokumentaciji,
- analiza sadržaja.

Rad na dokumentaciji– raspon raznih vrsta dokumenata je širok. To je literatura o odgoju i obrazovanju, radovi odgajnika, osobna dokumentacija djelatnika, pisani dokumenti kao što su zakonski i podzakonski propisi o prosvjeti odgojno-obrazovnog rada itd. (Mužić, 1999).

Analiza sadržaja – „Analiza sadržaja, po prirodi podataka je analiza verbalnog ili drugog simboličkog značenja, koji je označen kao sadržaj u komunikaciji pisma, knjige, novinski natpisi, televizijski programi“ (Stojak, 1990:16).

U ovom istraživanju korištena tehnika je služila u svrhu analize sadržaja u udžbenicima u skladu sa postavljenim dimenzijama.

Ovim tehnikama, radom na dokumentaciji i analizom sadržaja, smo se služili kako bi prikupili i dobili podatke iz relevantne literature i dokumenata koji su ključni za razumijevanje i detaljniji opis predmeta i cilja našeg istraživanja.

9. Instrumenti istraživanja

Pod instrumentima se podrazumijevaju sredstva kojima se tehnike služe (Slatina, 2007).

Instrument koji ćemo koristiti u ovom istraživanju je:

- Matrica za analizu

Matrica za analizu- jest evidenciona tabela koja će sadržavati prikaz indikatora i dimenzija koji su korišteni u analizi udžbenika a koji su direktno vezani uz to koliko udžbenici svojim sadržajem promoviraju osjećaj pripadnosti ili nepripadnosti Bosni i Hercegovini, koliko je zastupljen podjednak tretman, razumijevanje i solidarnost te koliko promiču ravnopravnost.

Dimenzije koje će biti promatrane i na osnovu kojih smo analizirali udžbenike će biti predstavljeni u idućoj tabeli:

Tabela1. Prikaz indikatora i dimenzija korištenih u analizi

Podjednak tretman	Isticanje
Poticanje osjećaja pripadnosti	Nepoticanje osjećaja pripadnosti
Jezik	
Religija	

10. Uzorak istraživanja

Uzorak je dio populacije na kojem se provodi istraživanje. Uzorci se dijele na probabilističke i neprobabilističke (slučajne i neslučajne). Za razliku od neprobabilističkih uzoraka gdje ne znamo vjerovatnoću ulaska svake jedinice uzorkovanja u uzorak, kod probabilističkih uzoraka svaka jedinica uzorkovanja ima istu vjerovatnost ulaska u uzorak, te je moguće izračunati vjerovatnoću njihovog izbora (Fajgelj, 2007).

U ovom istraživanju ćemo koristiti uzorak poznate vjerovatnosti odabira i to namjerni ili ciljani uzorak. Namjerni uzorak (ciljani uzorak) – u namjernom (ciljanom uzorku) istraživači odabiru slučajeve na temelju vlastite prosudbe njihove uzročnosti. Na taj način oni sastavljaju uzorak koji će dobro odgovarati njihovim specifičnim potrebama (Fajgelj, 2007).

U uzorak nam ulazi sljedeće:

- Međunarodni i domaći dokumenti koji govore o ljudskim pravima, obrazovanju, zabrani diskriminacije.
  1. Okvirni zakon o osnovnom i srednjem obrazovanju,
  2. Zakon o zabrani diskriminacije u BiH,
  3. Opća deklaracija o ljudskim pravima ,
  4. Konvencija o pravima djeteta,
  5. Međunarodna konvencija o eliminaciji svih oblika rasne diskriminacije,
  6. Konvencija protiv diskriminacije u obrazovanju.
- Zakon o srednjoj školi Srednjobosanskog kantona.
- Hadžiabdić, H., Dervišagić, E. (2007). *Historija, istorija, povijest 1*, Tuzla: Bosanska knjiga.
- Kurtović, E., Hajrulahović, S. (2007). *Historija, historija, povijest- udžbenik sa čitankom za drugi razred gimnazije*, Sarajevo: Publishing.
- Mijatović, D. (2009). *Povijest 1*, Zagreb: Alfa.
- Birin, A., Šarlija, T. (2012). *Povijest 2- udžbenik za 2. razred gimnazije*, Zagreb: Alfa.

III. ANALIZA I INTERPRETACIJA REZULTATA ISTRAŽIVANJA

1. Zakonske odredbe o obrazovanju i međunarodne konvencije o zaštiti ljudskih prava koje je BiH ratificirala

Međunarodni pravni okvir

Praksa postojanja „dviju škola pod jednim krovom“ jasan je primjer diskriminacije, i kršenja međunarodnih konvencija o zaštiti ljudskih prava koje je BiH ratificirala, kako slijedi:

- **Opća deklaracija o ljudskim pravima**, u članu 7. jasno propisuje da su: „ Svi pred zakonom jednaki i svi imaju pravo na jednaku pravnu zaštitu, bez ikakve diskriminacije. Svi imaju pravo na jednaku zaštitu od bilo kakve diskriminacije kojom se krši ova Deklaracija, kao i od svakog poticanja na takvu diskriminaciju“. Također, se navodi da svako ima pravo na obrazovanje, i to tako da „Obrazovanje treba da bude usmjereno na puni razvoj ljudske ličnosti i na učvršćivanje poštivanja ljudskih prava i temeljnih sloboda. Ono treba da unapređuje razumijevanje, toleranciju i prijateljstvo među svim narodima, rasnim i vjerskim skupinama, i treba da unapređuje djelatnost Ujedinjenih naroda na održavanju mira“ (Narodne novine (2009). *Opća deklaracija o ljudskim pravima*, Narodne novine, broj 28/96, str. 1-7).
- **Konvencija o pravima djeteta** govori o temeljnim pravima svakog djeteta, te se između ostalog bavi o pravu svakog djeteta na obrazovanje koje mora biti usmjereno na: „(b) razvoj poštivanja ljudskih prava i temeljnih sloboda (...); (c) razvoj poštivanja roditelja djeteta, njegovog ili njenog vlastitog kulturnog identiteta, jezika i vrijednosti, nacionalnih vrijednosti države u kojoj dijete živi, države odakle on ili ona potječe, te civilizacija drugačijih od njegove ili njene; (d) pripremu djeteta na odgovoran život u slobodnom društvu, u duhu razumijevanja, mira, tolerancije, ravnopravnosti spolova, prijateljstva među svim narodima, etničkim, nacionalnim i vjerskim grupama i osobama starosjedilačkog

statusa“(https://www.ombudsmen.gov.ba/documents/obmudsmen_doc2013031807224_360cro.pdf, 15.04.2020).

- **Međunarodna konvencija o eliminaciji svih oblika rasne diskriminacije** države potpisnice obavezuje na sljedeće: „,...(…) na zabranu i eliminaciju rasne diskriminacije u svim njenim oblicima i garantiranje prava svakog, bez obzira na rasu, boju kože ili nacionalno i etničko porijeklo, zatim, na ravnopravnost pred zakonom (...)“. Konvencijom se također osuđuje rasna segregacija i aparthejd i pozivaju države potpisnice da „spriječe, zabrane i iskorijene svaku praksu ove prirode na teritorijima pod njihovom nadležnošću“, te da „ne dozvole javnim vlastima ili javnim institucijama, bilo na državnom ili lokalnom nivou, da promoviraju ili potiču rasnu diskriminaciju“. Osim toga, konvencijom se pozivaju države potpisnice da: „(...) usvoje trenutne i efektivne mjere, posebno u oblasti nastavnog procesa, obrazovanja, kulture i informiranja, s ciljem borbe protiv predrasuda koje vode ka rasnoj diskriminaciji, te s ciljem promoviranja razumijevanja, tolerancije i prijateljstva među narodima i rasnim ili etničkim grupama“ (https://pravamanjina.gov.hr/UserDocsImages/arhiva/pdf/medjunarodni/medjunarodna_konvencija_o_ukidanju_svih_oblika_rasne_diskriminacije.pdf, 15.04.2020).
- **Konvencija protiv diskriminacije u obrazovanju** potvrđuje sve stavke koje su opisane u Općoj deklaraciji o ljudskim pravima i to posebno kada je riječ o obrazovanja, te obavezuje sve države potpisnice da: „(...) ukinu svaku zakonsku odredbu i svaku administrativnu instrukciju, te da obustave svaku administrativnu praksu koja podrazumijeva diskriminaciju u obrazovanju“ (https://www.crnakutija.babe.hr/attach/k/konvencija_protiv_diskr_u_odg_i_obr-1.pdf, 15.04.2020).

U zakonskim odredbama Bosne i Hercegovine, kako na državnom tako i na svim nižim nivoima, jasno stoje izričiti propisi kojima se zabranjuje svaki vid diskriminacije i segregacije kao oblika diskriminacije u pogledu obrazovanja.

- **Okvirni zakon o osnovnom i srednjem obrazovanju u BiH**, u članu 3. propisuje da su opći ciljevi obrazovanja: „(...) c) promocija poštivanja ljudskih prava i osnovnih sloboda, i priprema svake osobe za život u društvu koje poštuje principe demokratije i vladavine zakona; d) razvijanje svijesti o pripadnosti državi Bosni i Hercegovini, vlastitom kulturnom identitetu, jeziku i tradiciji, (...) upoznavajući i uvažavajući druge i drugačije, poštujući različitosti i njegujući međusobno razumijevanje, toleranciju i solidarnost među svim ljudima, narodima i zajednicama u Bosni i Hercegovini i svijetu“. Zakonom u članu 4. se također propisuje da „svako dijete ima jednako pravo pristupa i jednake mogućnosti učešća u odgovarajućem obrazovanju, bez diskriminacije na bilo kojoj osnovi (Službeni glasnik BiH (2003). *Okvirni zakon o osnovnom i srednjem obrazovanju u BiH*, Službeni glasnik BiH, broj:18/03, str. 2-3).
- **Zakon o zabrani diskriminacije u BiH**, u članu 2., jasno definira diskriminaciju: „Diskriminacijom će se, u smislu ovog Zakona, smatrati svako različito postupanje, uključujući svako isključivanje, ograničavanje ili davanje prednosti, utemeljeno na stvarnim ili pretpostavljenim osnovama prema bilo kojem licu ili grupi lica i onima koji su s njima u rodbinskoj ili drugoj vezi na osnovu njihove rase, boje kože, jezika, vjere, etničke pripadnosti, invaliditeta, starosne dobi, nacionalnog ili socijalnog porijekla, veze s nacionalnom manjinom, političkog ili drugog uvjerenja, imovinskog stanja, članstva u sindikatu ili drugom udruženju, obrazovanja, društvenog položaja i spola, seksualne orijentacije, rodnog identiteta, spolnih karakteristika, kao i svaka druga okolnost koja ima za svrhu ili posljedicu da bilo kojem licu onemogući ili ugrožava priznavanje, uživanje ili ostvarivanje na ravnopravnoj osnovi, prava i sloboda u svim oblastima života.“ Istim Zakonom, u članu 4., propisani su različiti oblici diskriminacije, uključujući tu i segregaciju. Segregacija je definirana kao „djelo kojim (fizičko ili pravno) lice odvajava druga lica na osnovu jedne od nabrojanih osnova iz člana 2. ovog Zakona“ (Službeni glasnik BiH (2009). *Zakon o zabrani diskriminacije*, Službeni glasnik BiH, broj: 405/09, str.1-2).

Poznavanje kako međunarodnih tako i domaćih dokumenata iz oblasti obrazovanja doprinijet će dobrobiti pojedinca ali i cjelokupnog društva. Iz svih prethodno poručeni dokumenata, tačnije njihovih članova, jasno se uviđa koliko svaki od njih ukazuje na nužnost obezbjeđivanja jednakih prava za svu djecu u pogledu njihovog cjelovitog rasta i razvoja. U svakom od njih je na jasan i koncizan način predstavljen put ispravnog postupanja kada je riječ o osnovnim pravima svakog djeteta te se ukazuje na činjenicu neophodnosti obezbjeđivanja jednakih šansi za uspjeh bez obzira na okruženje u kojem odrastaju. Značaj proučenih dokumenata i njegovih članova je insistiranje na nediskriminaciji obzirom na spol, rasu, boju, ali i nacionalnost.

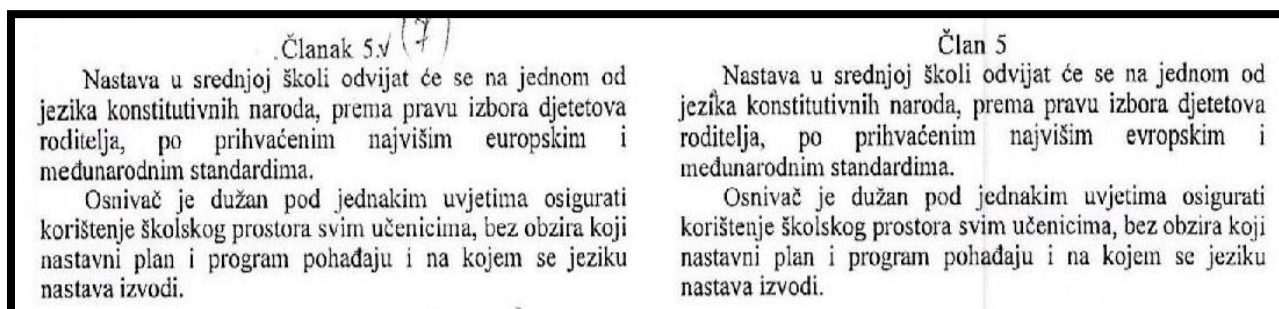
2. Analiza zakona o srednjem obrazovanju Srednjobosanskog kantona

Zakon o srednjoj školi u Srednjobosanskom kantonu je napisan na dva konstitutivna jezika u Bosni i Hercegovini a to su bosanski jezik i hrvatski jezik. Treba napomenuti da je Zakon donesen 24. augusta 2001. godine i vršena je izmjena i dopuna ovog Zakona te ćemo u nastavku naglasiti koji su članovi izmijenjeni i dopunjeni a koji se direktno tiču teme ovoga rada. Izmjena i dopuna Zakona je objavljena 30. decembra 2004. godine.

U Srednjobosanskom kantonu nijedna srednja škola nije registrovana pod sistemom „dviju škola pod jednim krovom“. U Jajcu postoje dvije srednje škole i obje rade po hrvatskom nastavnom planu i programu s tim da je od 2017. godine učenicima koji su iz reda bošnjačkog etničkog identiteta uvedena mogućnost pohađanja, pored bosanskog jezika i književnosti i islamske vjeronauke, geografije kao i historije te su s tom odlukom učenici razdvojeni na svim onim predmetima koji pripadaju grupi nacionalnih predmeta.

Članom 5. ovog Zakona se osigurava učenicima izvođenje nastave na jednom od jezika konstitutivnih naroda u Bosni i Hercegovini. Njime se osigurava i zabrana diskriminacije u smislu korištenja školskog prostora pod jednakim uvjetima bez obzira koji nastavni plan i program pohađa učenik. Stavka koja se tiče jednakog pristupa prema svima je u skladu sa onim što se podrazumijeva pod ravnopravnošću prema različitostima ali isto tako možemo da primijetimo da se indirektno ovim članom dopušta sistem rada i izvođenja nastave po principu sistema „dvije škole pod jednim krovom“ jer se spominje da svi učenici imaju pravo da koriste školski prostor bez obzira koji nastavni plan i program pohađaju što nam ukazuje na to

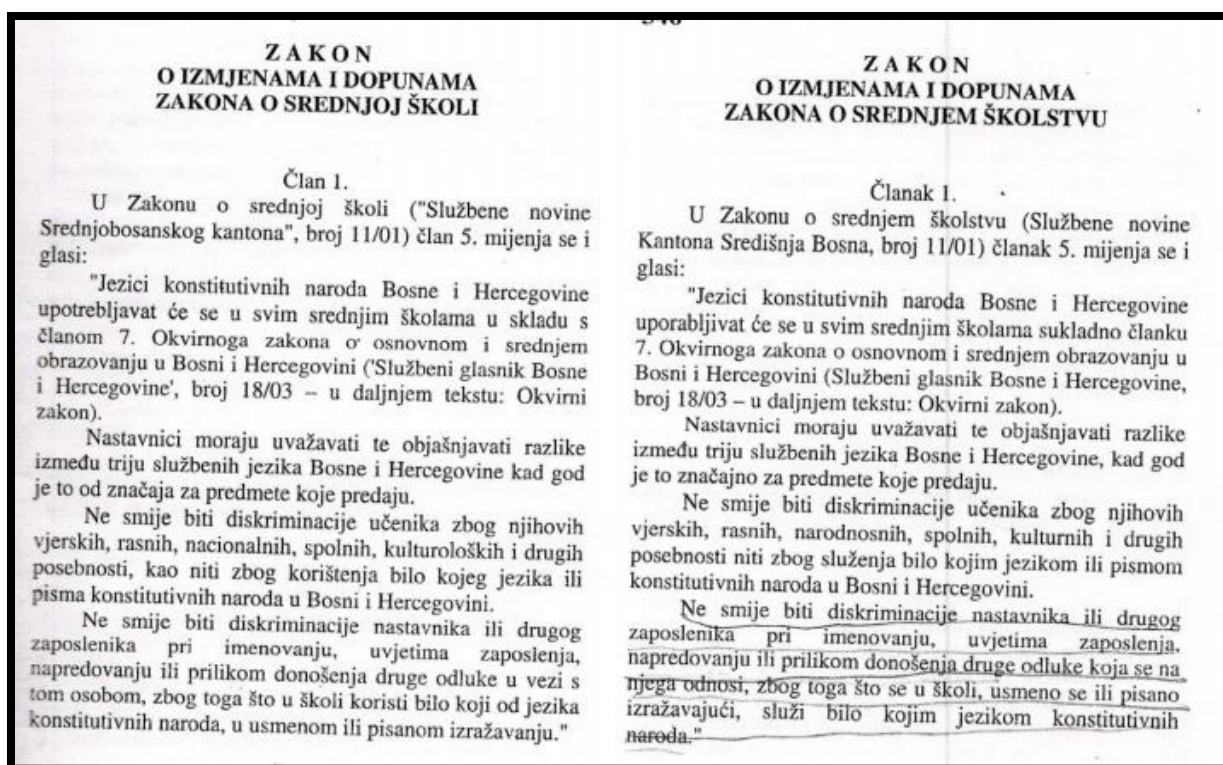
da se unutar istog školskog prostora nastava odvija na dva različita nastavna plana i programa. U nastavku na slici 4. je prikaz **člana 5** radi uvida i boljeg razumijevanja.

Slika 4. Član 5. Zakona o srednjoj školi („Službenim novinama Srednjobosanskog kantona“, broj 11/01).

Međutim u izmjenama i dopunama Zakona o srednjoj školi koji je donesen 30. decembra 2004. godine, **član 5.** je potpuno izmijenjen i dopunjen zaista značajnim odredbama kojih u prvobitnoj verziji Zakona o srednjoj školi nije bilo. Naime u izmijenjenom **članu 5.** kao prvo stoji da će se svi jezici konstitutivnih naroda Bosne i Hercegovine jednako koristiti u svim srednjim školama. Naime u srednjoj školi „Nikola Šop“ u Jajcu ova odredba nije odmah stupila na snagu te se na uspostavu nastave iz predmeta Bosanski jezik i književnost čekalo dvije godine kada je 1. novembra 2006. godine uveden Bosanski jezik i književnost u ovu školu. Izmijenjenim **članom 5.** se zabranjuje diskriminacija učenika i nastavnika po vjerskoj, rasnoj, nacionalnoj, spolnoj, kulturološkoj ili bilo kojoj drugoj posebnosti kao i zabrana diskriminacije zbog jezika konstitutivnih naroda Bosne i Hercegovine koje učenik ili nastavnik koristi bilo u usmenom ili pismenom izražavanju. Također ono što se smatra značajnim a što se ovim članom ističe jeste da su nastavnici dužni da sva tri jezika konstitutivnih naroda objašnjavaju i koriste kada god to zahtijeva predmet koji predaju. **Član 5.** upotpunosti ističe jednakost i jednakopravnost sviju samo što se većina ovih stavki ne primjenjuje upotpunosti.

Slika 5. Izmijenjeni i dopunjeni član 5. Zakona o srednjoj školi („Službene novine Srednjobosanskog kantona“, broj 11/01).

Članom 6. Zakona o srednjoj školi, koji je izmijenjen i dopunjen, učenicima koji su pripadnici nacionalnih manjina se osigurava nastava na maternjem jeziku u skladu sa Zakonom o zaštiti prava pripadnika nacionalnih manjina. Ministar obrazovanja, nauke, kulture i sporta je dužan da osigura uspostavljanje nastavnog plana i programa te nastavnih sredstava za tu nastavu.

Članom 23. se nalaže da nastavni plan i program mora odražavati interese konstitutivnih naroda Bosne i Hercegovine u skladu sa evropskim i međunarodnim konvencijama. Ovim članom se ukazuje na mogućnost i važnost postojanja jedinstvenog nastavnog plana i programa koji će sadržavati bogatstvo različitosti konstitutivnih naroda Bosne i Hercegovine i na taj način kod učenika jačati osjećaj pripadnosti i poznavanja onoga što je neizostavan dio Bosne i Hercegovine i njenog stanovništva, a to je različitost.

U izmijenjenom i dopunjenom Zakonu o srednjem obrazovanju **član 8** je nadopunjen **članom 34** Zakona o srednjem obrazovanju te govori o potpunom uvažavanju individualnosti i posebnosti svakog učenika. Njime se zaista ukazuje na ono što jeste vrijednost onoga što interkulturalizam sa sobom nosi. U nastavku slika **člana 8** izmijenjenog i dopunjenog **članom**

34 Zakona o srednjem obrazovanju zbog toga što svojim stavkama na izuzetan način obuhvata ono što bi se u svakoj školi trebalo poštovati.

<p>Član 8.</p> <p>Iza člana 34. dodaje se član 34a. koji glasi:</p> <p>"Srednja škola svoju ulogu i obaveze ostvaruje u okruženju poticajnom za sticanje znanja, koje poštuje i podržava individualnost svakog učenika, kao i njegov kulturni i nacionalni identitet, jezik i vjeru, koje je sigurno i u kojem ne postoji bilo kakav oblik zastrašivanja, zlostavljanja, fizičkog kažnjavanja, vrijeđanja, ponižavanja ili degradiranja ili štete za zdravlje, uključujući i štetu izazvanu pušenjem ili upotrebom drugih opojnih ili nezakonitih materija."</p>	<p>Članak 8.</p> <p>Iza članka 34. dodaje se članak 34a. koji glasi:</p> <p>"Srednja škola svoju ulogu i obveze ostvaruje u okruženju poticajnom za stjecanje znanja, koje poštuje i podržava individualnost svakog učenika, kao i njegov kulturni i narodnosni identitet, jezik i vjeru, koje je sigurno i u kojem ne postoji bilo kakav oblik zastrašivanja, zlostavljanja, tjelesnog kažnjavanja, vrijeđanja, ponižavanja ili degradiranja ni štete za zdravlje, uključujući i štetu izazvanu pušenjem ili uporabom drugih opojnih ili nezakonitih stvari."</p>
--	--

Slika 6. Izmjena i dopuna Zakona o srednjem obrazovanju („Službenim novinama Srednjobosanskog kantona“, broj 11/01).

Član 9 izmijenjenog i dopunjenog Zakona o srednjem obrazovanju također se govori o zaštiti od bilo kakve diskriminacije i nepoštivanja različitosti učenika po bilo kojem osnovu. Naime ovim članom se nastavnicima i drugom školskom osoblju ukazuje na to da se ne smiju davati izjave koje su uvredljive za jezik, kulturu ili religiju učenika koji pripadaju bilo kojoj nacionalnoj, etničkoj ili vjerskoj grupi.

3. Analiza udžbenika Historije/Povijesti za prvi razred Gimnazije za učenike bošnjačke nacionalnosti

Prvi udžbenik Historije/Povijesti koji je analiziran i koji se nalazi na popisu udžbenika za školsku 2019/2020. godine namijenjen je prvim razredima Opće gimnazije SŠ „Nikola Šop“ u Jajcu. Udžbenik je namijenjen za učenike koji su se odlučili na pohađanje nastave Historije/Povijesti po bosanskom nastavnom planu i programu. Analiza udžbenika se vršila na osnovu dimenzija: *podjednak tretman/isticanje, poticanje/nepoticanje osjećaja pripadnosti, jezik i religija.*²

² Dimenzije su detaljnije objašnjene u Predmetu istraživanja na str. 21-22.

- *PODJEDNAK TRETMAN*

Ova dimenzija se odnosi na balansirano i proporcionalno zastupljenost tema u udžbenicima historije/povijesti koje na podjednak način obrađuju određenu historijsku temu tako da ona bude relevantna za tri konstitutivna naroda koji su dio bosanskohercegovačkog društva.

Prvi primjer koji predstavlja dimenziju „podjednagog tretmana“, a koji se nalazi u ovom udžbeniku, ukazuje na različite načine računanja vremena kod „starih“ naroda. Kao takav je jako konstruktivan pokazatelj podjednagog tretmana kao i načina na koji se određene historijske činjenice trebaju tretirati.

„Stari narodi su godine počeli brojati od nekog bitnog događaja. Tako su Grci vrijeme računali od svoje prve Olimpijade 776. godine st.ere., muslimani od preseljenja Muhammeda a.s. iz Meke u Medinu 622.godine, a kršćanski narodi Evrope od navodnog rođenja Isusa Krista. To je tzv. nulta godina nove ere, od koje vrijeme računa i Gregorijanski kalendar. Svo vrijeme prije Isusovog rođenja nazivamo starom erom“ (Hadžiabdić i Dervišagić, 2007:14).

Drugi primjer podjednagog tretmana prikazuje nastanak prvih država i civilizacija značajnih za kasnije historijsko razdoblje razvoja čovječanstva te se učenicima pruža mogućnost uvida u početak i postanak brojnih država i civilizacija širom svijeta.

„Najstarije države nikle su oko rijeka: Nila, Tigrisa, Eufrata, Inda i Hoanghoa. Kako one pripadaju istočnoj zemljinoj polulopti nazivaju se istočne civilizacije. Njihovom nastanku doprinijeli su povoljni uvjeti za život koji su vladali u dolinama ovih rijeka. Velike obradive površine, dovoljno vode i klima doveli su do nastanka visokorazvijenih civilizacija. Izgradnja sistema za navodnjavanje, nasipa i drugih velikih građevina utiču na stvaranje država. Treba naglasiti da se nisu sve stare civilizacije pojavile uz naplavne, nego se kao prostori njihovog nastanka javljaju i mjesta na kojima je neolit dostigao visoki kulturni uspon. Čatal Hijik u Turskoj, te Jerihon u Plaestini najbolja su potvrda tome“ (Hadžiabdić i Dervišagić, 2007: 44).

Sljedeći primjer je dobar pokazatelj ravnopravnosti i podjednagog tretmana jednog historijskog razdoblja između država u regionu koje su geografski najbliže Bosni i Hercegovini. Na ovaj način učenicima se pruža mogućnost uvida u historijska dešavanja na području Balkana što ujedno dovodi i do razvijanja znanja i svijesti nastanka naroda sa tog

područja. Primjerom je obuhvaćena čitava jedna lekcija koja govori o antičkom dobu na prostorima Bosne i Hercegovine, Hrvatske, Srbije i Crne Gore.

„Prostor Balkanskog poluotoka je naseljen još u prehistorijsko doba. On je bio središte različitih ljudskih kultura koje posebno u neolitu dostižu visok nivo. Obilje željeza i drugih metala dovelo je do velikog privrednog, kulturnog i političkog uspona ovdašnjih naroda u željeznom dobu. Uprkos tome, oni se nisu mogli oduprijeti moćnoj Rimskoj imperiji koja će od III stoljeća st.e. početi prodor na Balkan. Time otpočinje historijsko doba u kojem je zahvaljujući Rimljanima civilizacija, kultura i pismenost naroda ovih krajeva bitno unaprijeđena“ (Hadžiabdić i Dervišagić, 2007: 178).

Idući primjer je također pokazatelj podjednakog tretmana razvoja gradskih naselja za vrijeme jednog historijskog perioda, a to je Rimsko carstvo. Ovim primjerom učenicima se pruža prilika da uče o tome na koji način su se različiti gradovi kako Bosne i Hercegovine tako i Srbije, Hrvatske i Crne Gore nazivali za vrijeme Rimskog carstva.

„U rimsko doba formiraju se brojna gradska naselja od kojih su se neka održala do danas. Tako su naselja Jader= Zadar, Siscija= Sisak, Solone= Solin u Hrvatskoj, Naisus= Niš, Decatera= Kotor, Butua= Budva, Delminium= Duvno, Domavija= Srebrenica, Castra= Banja Luka, Diluntum= Stolac i mnoga druga“ (Hadžiabdić i Dervišagić, 2007:138).

I posljedni primjer dimenzije „podjednakog tretmana“ u ovom udžbeniku tiče se najznačajnijih kulturnih spomenika za vrijeme Rimskog Carstva na području kako Bosne i Hercegovine tako i Hrvatske.

„Najznačajnije kulturne spomenike predstavljaju rimska Arena u Puli i Dioklecijanova palača u Splitu. Na tlu BiH otkriveno je mnogo rimskih spomenika, a najveća nalazišta su na Ilidži kod Sarajeva, u Domaviji kod Srebrenice, u Mogorjelu kod Čapljine“ (Hadžiabdić i Dervišagić, 2007:183).

Navedenim primjerima je vidljivo kako učenici svoj identitet neće graditi prema uskom krugu pripadnika iste nacionalne grupe ili iste vjere, već će imati priliku da podjednako uče o raznovrsnosti kakarakteristika svih naroda bosanskohercegovačkog društva.

- **ISTICANJE**

Kako je udžbenik namijenjen prvim razredima Gimnazije, u njemu su većinom zastupljeni sadržaji koji su općeniti i vezani za prve početke razvoja čovječanstva i postanka prvih ljudskih civilizacija. Shodno tome ova dimenzija nije prepoznata u analizi sadržaja udžbenika Historija, istorija, povijest 1, te u nastavku na slici 7. je prikaz sadržaja udžbenika kako bi stekli uvid u poglavlja i lekcije koji se obrađuju unutar udžbenika a koje se odnose na općenite historijske činjenice bez naglasaka na jednu posebnu etničku skupinu naroda.

SADRŽAJ	
UVOD U HISTORIJU	7
Pojam, zadaci i podjela historije	7
Historijski / povijesni izvori	9
Računanje vremena	13
Podjela prošlosti	14
PREHISTORIJA	17
STARIJE KAMENO DOBA	21
MLAĐE KAMENO DOBA	24
METALNO DOBA	28
Bakarno i bronzano doba	28
Željezno doba	29
KULTURA LJUDI PREHISTORIJSKOG DOBA	33
Nastanak umjetnosti	33
Vjerske predstave	34
ИСТОРИЈА НА ТЛУ ДАНАШЊЕ БИХ	37
Старије камено доба	37
Млађе камено доба	38
Метално доба	39
Вјерске представе	39
ИСТОРИЈСКО ДОБА	43
Развој робовласничког друштва	43
НАРОДИ И ДРЖАВЕ СТАРОГ ИСТОКА	47
EGIPAT	47
Položaj i razvoj države	47
Državno uređenje, društvene prilike i politička historija starog Egipta	48
Kultura starog Egipta	53
Pismo	53
Umjetnost	53
Vjera	55
Nauka	56
MEZOPOTAMIJA	59
Stanovništvo i nastanak države	59
Sumer i Akad	60
Babilon i Asirija	62
Kultura Mezopotamije	66
Fenikija i Palestina	71
Perzija	74
STARA INDIJA I KINA	75
СТАРЕ ЦИВИЛИЗАЦИЈЕ АМЕРИКЕ	77
STARA GRČKA	81
Geografski položaj i stanovništvo	81
Kretsko-mikenska kultura	81
Grčka religija i mitologija	102
Velika grčka kolonizacija	107
Sparta	109
Spartansko vaspitanje	111
Atina	113
Grčko-perzijski ratovi	117
Peloponeski rat	121
Grčka kultura	124
Филозофија	124
Књижевност и позориште	125
Архитектура	126
Кипарство и сликарство	127
Grčka pod makedonskom vlašću	130
Helenizam	132
STARI RIM	136
Geografski položaj i najstarije kulture na Apeninskom poluostrvu	137
Osnivanje Rima i prvobitno državno uređenje	139
Postanak Republike	142
Širenje Rima	145
Osvajanje Italije	145
Prodor Rima na Sredozemlje	146
Rimsko ropstvo	149
Pokusaj agrarnih reformi	151
Doba građanskih ratova	153
Spartakov ustanak	154
Prvi i Drugi trijumvirat	156
Rimsko carstvo	160
Приреда и култура Римског царства	163
Римска религија	169

Slika 7. Sadržaj udžbenika Historije za prvi razred gimnazije, Hadžiabdić, H., Dervišagić, E. (2007). *Historija, istorija, povijest*, Tuzla: Bosanska knjiga.

- **POTICANJE OSJEĆAJA PRIPADNOSTI**

Dimenzija se odnosi na sve one teme u udžbenicima historije/povijesti koje svojim sadržajem potiču kod učenika osjećaj pripadnosti Bosni i Hercegovini i razvijaju njihovo znanje o domovini u kojoj žive te osjećaju da joj pripadaju. Dimenzija se odnosi i na to koliko ono što

je sadržajem predstavljeno u udžbenicima doprinosi privrženosti jednih ka drugima i koliko ti sadržaji doprinose približavanju učenika kulturama s kojima žive u istoj sredini/državi.

Narednim se primjerima kroz nastavnu cjelinu „*Prehistorija na tlu BiH*“ na obuhvatan način govori o svim razdobljima razvoja civilizacije te se učenicima nastoji približiti ovo historijsko razdoblje na tlu Bosne i Hercegovine.

„Najstariji ljudski tragovi na tlu BiH datiraju iz perioda od oko prije stotinjak hiljada godina. Dugo vremena se smatralo da su ovi prostori naseljeni tek u neolitu. Međutim, otkrićem nalazišta na Kamenu kod Makljenovca u blizini Doboja 1949. godine, utvrđeno je da su prvi ljudi u BiH živjeli znatno ranije“ (Hadžiabdić i Dervišagić, 2007: 37).

„...Najpoznatija paleolitska nalazišta su: Kamen kod Doboja, Kulaši kod Prnjavora, Veliki Majdan kod Tešnja, Varvari na vrelu Rame, Badanj kod Stoca itd.“ (Hadžiabdić i Dervišagić, 2007:37).

„Prostor BiH u neolitu je bio znatno više naseljen. Time je omogućen pravi procvat neolitske kulture“ (Hadžiabdić i Dervišagić, 2007:38).

„... Njznačajnija naselja nastala su uz rijeku Bosnu i njene sjeverne pritoke, i uz Neretvu. Stoga se mogu izdvojiti dvije zone neolitskih naselja- jadranska i panonsko- balkanska“ (Hadžiabdić i Dervišagić, 2007:38).

„Pronađena naselja se međusobno razlikuju pa se može govoriti o nekoliko bosanskih kulturnih grupa: kakanjska, posavska, butmirska, tuzlanska“ (Hadiabdić i Dervišagić, 2007:38).

„Metal se na tlu BiH počinje koristiti krajem III mil. st. e.“ (Hadžiabdić i Dervišagić, 2007:38).

„Najpoznatija nalazišta iz ovog doba su Hrustovača kod Sanskog Mosta, Alihodže kod Travnika, Zecovi kod Prijedora, Vis kod Dervente itd.“ (Hadžiabdić i Dervišagić, 2007:38).

Prethodno navedenim primjerima se kod učenika razvija osjećaj pripadnosti Bosni i Hercegovini kroz obradu najznačajnijih događaja, nalazišta i prvih naroda. Navedenim se primjerima učenici upoznaju te preuzimaju kulturu, oblike ponašanja, vrednovanja kao i

razvoja civilizacije i društva u Bosni i Hercegovini. Patriotska osjećanja se kod mladih ljudi razvijaju i potiču odanost prema državi Bosni i Hercegovini kao cjelini. Razvijanjem ljubavi prema vlastitoj zemlji razvija se i odgoj za patriotizam a bogatstvo bosanskohercegovačke historije, kulture, jezika te kulturnih vrijednosti i raznovrsnosti koje su prisutne u Bosni i Hercegovini može doprinijeti samo većem upoznavanju, zbližavanju i razumijevanju jer učeći o svemu ovome uz uvažavanje vrijednosti svih prisutnih kultura, mi učimo jedni o drugima.

- *NEPOTICANJE OSJEĆAJA PRIPADNOSTI*

Suprotna od dimenzije „*poticanja osjećaja pripadnosti*“, jeste dimenzija „*nepoticanje osjećaja pripadnosti*“ koja u slučaju analiziranog udžbenika nije prepoznata jer se temama koje su sadržane u udžbeniku potiče osjećaj pripadnosti Bosni i Hercegovini uz uvažavanje multietičnosti koja je prisutna u svim segmentima bosanskohercegovačkog društva.

- *RELIGIJA*

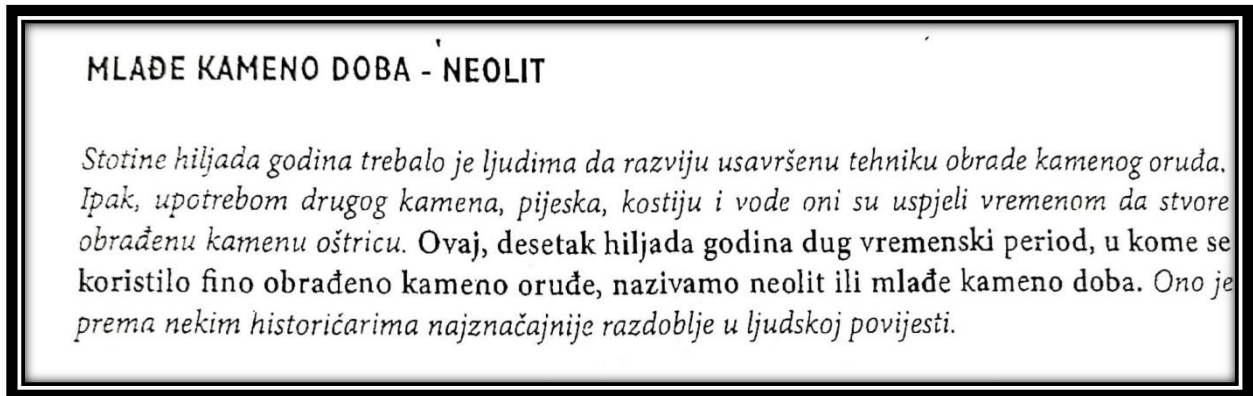
Religija je sastavni dio kulture i kao takva ima veliki uticaj u sekularnim društvima, iako je taj uticaj često nevidljiv. Upravo se narednim primjerom, kod obrade religija u udžbeniku, spominju samo monoteistička religija Jevreja i kršćanstvo, tačnije, opisuje se razvoj, pojava i širenje kršćanstva za vrijeme Rimskog Carstva.

*„Tolerantan odnos Rim je u početku imao i prema monoteističkoj religiji Jevreja koja se proširila iz Palestine. Jevreji su vjerovali da će se jednog dana pojaviti Mesija (spasitelj) koji će svojim stradanjem otkupiti čovječanstvo od grijehova. Iz tog vjerovanja razvila se nova religija poznata pod imenom **kršćanstvo**. Ono se pojavilo u I stoljeću n.e. a ime je dobilo po svom osnivaču Isusu Kristu. Isus je počeo propovijedati učenje po kome su svi ljudi jednaki, a obespravljani i potlačeni narod će za svoje patnje biti nagrađen nakon smrti u zagrobnom životu. Posebna prednost novog učenja bilo je isticanje morala i zagovaranje ljubavi, skromnosti i poštenja“ (Hadžiabdić i Dervišagić, 2007:170).*

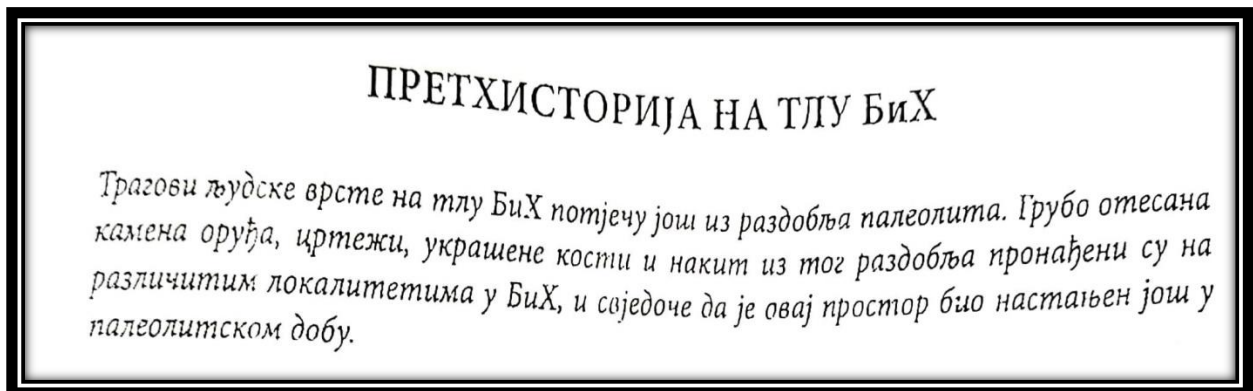
- *JEZIK*

Ova dimenzija se odnosi na upotrebu i zastupljenost tri zvanična jezika, pisma i govorne forme Bosne i Hercegovine u udžbenicima historije/povijesti. U slučaju analiziranog

udžbenika uočeno je da je on napisan tako da poštuje dva priznata pisma u Bosni i Hercegovini a to su ćirilica i latinica te se lekcije izmjenjuju tako da je jedna pisana na latinici a druga na ćirilici. Na slikama 8. i 9. su primjeri jedne lekcije na latinici i jedne lekcije na ćirilici.

Slika 8. Prikaz lekcije na latinici, Hadžiabdić, H., Dervišagić, E. (2007). Historija, istorija, povijest, Tuzla: Bosanska knjiga.

Slika 9. Prikaz lekcija na ćirilici, Hadžiabdić, H., Dervišagić, E. (2007). Historija, istorija, povijest, Tuzla: Bosanska knjiga.

4. Analiza udžbenika Historije/Povijesti za prvi razred Gimnazije za učenike hrvatske nacionalnosti

Drugi udžbenik Historije/Povijesti koji je analiziran i koji se nalazi na popisu udžbenika za školsku 2019/2020. godine namijenjen je prvim razredima Opće gimnazije SŠ „Nikola Šop“ u Jajcu. Udžbenik je namijenjen za učenike koji su se odlučili na pohađanje nastave Povijesti po hrvatskom nastavnom planu i programu. Analiza udžbenika se vršila na osnovu dimenzija: *podjednak tretman/isticanje, poticanje/nepoticanje osjećaja pripadnosti, jezik i religija.*³

- **PODJEDNAK TRETMAN**

Ova dimenzija se odnosi na balansiranost i proporcionalnu zastupljenost tema u udžbenicima povijesti koje na podjednak način obrađuju određenu historijsku temu tako da ona bude relevantna za tri konstitutivna naroda koji su dio bosanskohercegovačkog društva.

Naredni primjer je pokazatelj dimenzije „*podjednagog tretmana*“ koji se nalazi u ovom udžbeniku. Primjerom se navode različiti načini računanja vremena.

„ Osim Kristove ere, ovdje ćemo istaknuti i neke druge ere koje su koristili neki narodi kroz povijest:

- *židovska era- 3761. prije Krista (postanak svijeta)*
- *grčka era- 776. prije Krista (održane prve Olimpijske igre)*
- *rimski era- 753. prije Krista (osnutak grada Rima)*
- *muslimanska ili muhamedanska era- 16. 7. 622. Poslije Krista (Muhamedov odlazak iz Meke u Medinu)“ (Mijatović, 2009:10).*

- **ISTICANJE- neproporcionalna zastupljenost u udžbeniku**

Na osnovu ove dimenzije uočavale su se one historijske teme kojima se posebno ističu isključivo vrijednosti historije/povijesti, kulture, religije, te specifičnosti jezika samo jednog naroda zanemarujući prisustvo i ostalih kultura, religija i jezika koji su dio bosanskohercegovačkog društva.

---

³ Dimenzije su detaljnije objašnjene u Predmetu istraživanja na str.21-22.

Idući primjer je primjer dimenzije „isticanja“ gdje se u okviru podnaslova „Hrvatska historiografija“ obrađuju događaji i historiografija koja je povezana sa državom Hrvatskom dok se jedan dio povezuje sa Bosnom i Hercegovinom.

„ Autor prve sinteze povijesti Bosne i pisac hrvatske povijesti bio je Vjekoslav Klaić. Njegova su glavna djela Povijest Bosne do propasti kraljevstva i Povijest Hrvata od najstarijih vremena do svršetka 19. stoljeća“ (Mijatović, 2009:15).

U narednom primjeru navodi se viđenje Isusa ili Mojsije samo iz perspektive kršćana i Židova.

„ ...Kršćani u Kristu vide Sina Božjega koji je spasitelj i okupitelj grijeha (Mesija), dok Židovi u njemu vide proroka“ (Mijatović, 2009:223).

Kroz idući primjer se uočava kako se na neproporcionalan način spominje postojanje Ilira u Bosni u samo jednoj rečenici i to u sklopu Hrvatske dok je sve ostalo vezano za hrvatska područja na kojima se ilirska plemena javljaju.

„Na području današnje Hrvatske živjela su ilirska plemena. Bavila su se ratarstvom, stočarstvom, pomorstvom i gusarenjem. Histri su živjeli na području Istre, Japodi na području Like i zapadne Bosne, Delmati na području Krke do Cetine“ (Mijatović, 2009:217).

U narednom primjeru se ističe vrijednost jednog naroda u odnosu na druge.

„Židovi su bili monoteisti. Vjerovali su u jednog Boga, Jahvu. Osim toga, oni su izabran narod jer se Jahve ukazao njihovu praocu Abrahamu. Zato je kod Židova zabranjeno poganstvo i obožavanje kumira (kipova božanstva)“ (Mijatović, 2009:81).

- *POTICANJE OSJEĆAJA PRIPADNOSTI*

Ova dimenzija odnosi se na sve one teme u udžbenicima historije/povijesti koje svojim sadržajem potiču kod učenika osjećaj pripadnosti Bosni i Hercegovini i razvijaju njihovo znanje o domovini u kojoj žive te osjećaju da joj pripadaju. Dimenzija se odnosi i na to koliko je ono što je sadržajem predstavljeno u udžbenicima doprinosi privrženosti jednih ka drugima

i koliko ti sadržaji doprinose približavanju učenika kulturama s kojima žive u istoj sredini/državi. Međutim, ova dimenzija nije prepoznata u analizi udžbenika Povijest 1.

- *NEPOTICANJE OSJEĆAJA PRIPADNOSTI*

Navedena dimenzija se odnosi na sve one teme unutar udžbenika historije koje svojim sadržajem grade osjećaj pripadnosti samo jednom narodu negirajući činjenicu multietničnosti Bosne i Hercegovine, ili razvijaju osjećaj pripadnosti nekoj susjednoj državi koja nije njihova domovina

Kroz iduće primjere navest ćemo nastavne cjeline i dijelove nastavnih cjelina koje kod učenika ne potiču osjećaj pripadnosti Bosni i Hercegovini. Sadržaji su većinom vezani uz susjednu državu Hrvatsku i obrađuju se historijski događaji koji su značajni za Hrvatsku.

„ Nastavna cjelina- Hrvatski prostor u kameno doba (oko 1,2 milijuna prije Krista- oko 4 000 prije Krista)“ (Mijatović, 2009: 29).

„Hrvatski je prostor zbog svojih geografskih i klimatskih obilježja bio vrlo povoljan za život“ (Mijatović, 2009: 29).

„ Iz starijeg su paleolitika najvažnija nalazišta Šandalja I.kraj Pule i Punikve kraj Ivanca u Hrvatskom zagorju.“(Mijatović, 2009:29).

„Neolitizacija hrvatskog prostora odvija se u 6. tisućljeću prije Krista, iako je vremenski neujednačen zbog regionalnih i geografskih različitosti. Na području Hrvatske razlikujemo dva temeljna neolitska prostora: jadranska i sjeverna zona“ (Mijatović, 2009:30).

Primjerom se kroz nastavnu cjelinu *„Metalno doba na tlu današnje Hrvatske“* govori isključivo o značajnostima za vrijeme metalnog doba u Hrvatskoj te se na taj način daje odličan uvid u osnovna obilježja toga vremena ali se ovim primjerom ne razvija osjećaj pripadnosti ni znanje prema Bosni i Hercegovini i onome šta se dešavalo za vrijeme metalnog doba.

„Metal je na području današnje Hrvatske poznat od kraja 3. tisućljeća prije Krista. Bakreno se doba javlja između 2200. i 1800. prije Krista, a nositelji su mu novopridošlo indoeuropsko stanovništvo koje se stopilo s neolitskim

starosjediocima. Najvažnija i najpoznatija kultura toga doba je vučedolska kultura“ (Mijatović,2009:36).

U okviru nastavne cjeline „*Promjene u životu Grka- razdoblje velike kolonizacije*“ jedan od podnaslova je posvećen samo grčkim kolonijama na današnjem hrvatskom tlu.

„O prisustvu Grka na hrvatskom tlu govore nam pisani i materijalni izvori“ (Mijatović, 2009:120).

„... Najstarija sela prinađena na hrvatskom tlu jesu ona sa otoka Raba iz 5. Stoljeća prije Krista“ (Mijatović, 2009:120).

Primjer koji slijedi prikazuje kako je cijela nastavna jedinica posvećena događajima, ličnostima ili lokacijama koji nisu iz Bosne i Hercegovine. Nastavna jedinica se nalazi pod naslovom „*Prvi poznati narodi na tlu današnje Hrvatske potkraj Rimske Republike*“.

„Rimljani su na području današnje Hrvatske osnovali provinciju Ilirik (Illyricum), koja se protezala od Jadranskog mora do Dunava. Kako su Rimljani dublje prodirali na današnje hrvatsko područje, osnivali su i nove provincije. One će imena uglavnom dobivati po stanovnicima koji su se tamo zatekli. Zemlja između Drave, Dunava i Save dobila je ime Pnonija (Pannonia). Zemlja koja se protezala od rijeke Save do Jadranskog mora dobila je ime Dalmacija (Dalmatia)“ (Mijatović, 2009:218).

Slično prethodnom primjeru, sljedeće nastavne jedinice su posvećene isključivo Hrvatskoj i širenju kršćanstva na hrvatskom tlu dok se jedan paragraf posvećuje širenju kršćanstva u Bosni i Hercegovini.

„Rimske provincije na današnjem hrvatskom tlu u kasno doba carstva“ (Mijatović, 2009:245).

„Širenje kršćanstva na današnjem hrvatskom tlu u doba Rimljana“ (Mijatović, 2009:248).

„...One će opet dalje kršćanstvo širiti na područje Bosne. Arheološki ostaci jedne bazilike potvrđuju postojanje kršćanske crkvene organizacije u Bosni, čije je sjedište bilo u municipiju Bistua Vetus, negdje u blizini Rame. Druga bi biskupija bila biskupija Martari no kao i kod Bistue Vetus, teško je pouzdano tvrditi gdje se

ona nalazila, iako se pretpostavlja da je bila na sjevernoj strani Jablaničkog jezera. Ono što je najznačajnije jest činjenica da tragovi kršćanstva iz pojedinih desetljeća 3. i početkom 4. stoljeća pokazuju raširenost i povezanost kršćanstva primorskih krajeva s Panonijom preko teško prohodnih planinskih predjela današnje Bosne i hercegovine, kao i obrnuto“ (Mijatović, 2009: 249).

- **JEZIK**

Ova dimenzija se odnosi na upotrebu i zastupljenost tri zvanična jezika, pisma i govorne forme Bosne i Hercegovine u udžbenicima historije/povijesti ali i izučavanje razvoja jezika i pisma tokom historije značajnog za bosanskohercegovačko društvo. Međutim, ova dimenzija nije prepoznata u analiziranom udžbeniku.

- **RELIGIJA**

Ova dimenzija se odnosi na bilo koju religiju u Bosni i Hercegovini a značajna je zbog toga da se stekne uvid u to da li i na koji način udžbenici svojim sadržajima govore i promoviraju raznovrsnost religija koje su sastavni dio društva bosanskohercegovačkog stanovništva. Tako se kroz idući primjer spominje religija Židova.

„Vjera je bila glavni pokretač Židova kroz cijelu njihovu povijest. Židovi su bili monoteisti. Vjerovali su u jednog Boga, Jahvu. Utemeljitelj vjere bio je Mojsije. On je sklopio savez s Bogom, dobio je Dekalog (Deset Božijih zapovijedi) i očistio vjeru od poganskih elemenata. Deset Božijih zapovijedi čine temelj života Židova“ (Mijatović, 2009: 81).

Pored religije Židova u udžbeniku je uočen i opis, razvoj i širenje kršćanstva.

„ Isus Krist (Iesus Khristos) rodio se u vrijeme vladavine Oktavijana Augusta, a bilo je to 25. prosinca 753. godine od osnutka grada Rima. O životu i učenju Isusa Krista saznajemo iz evanđelja (grč. euangelion= dobra vijest), četiriju opsežnih

knjiga Novoga zavjeta, zatim iz Djela apostolskih te iz poslanice Sv. Pavla“ (Matijević, 2009:223)

„Kršćanstvo se vrlo brzo širilo i prenijelo na zapad i po cijelom Srednjozemlju. Težišta širenja kršćanstva bila su u Maloj Aziji, Siriji, Mezopotamiji i Egiptu, a na zapadu je najsnažnijim kršćanskim središtem postao grad Rim“ (Mijatović, 2009:238).

Dakle, prethodno analizirani udžbenik Povijesti za prvi razred srednje škole jeste udžbenik koji je štampan i izdat u susjednoj državi Hrvatskoj, te je kao takav namijenjen tamošnjim srednjoškolicima kojima ovi sadržaji itekako doprinose upoznatosti, pripadnosti i patriotizmu domovine u kojoj jesu, te je itekako pohvalna dubina i sveobuhvatnost onoga što je ovim udžbenikom ponuđeno.

5. Usporedba udžbenika Historije/Povijesti za prvi razred Gimnazije za učenike koji pohađaju nastavu po bosanskom i hrvatskom nastavnom planu i programu

Oba prethodno analizirana udžbenika su odobrena za školsku 2019/2020. godinu i nalaze se na spisku potrebnih udžbenika za pohađanje prvog razreda gimnazije za učenike koji pohađaju da li nastavu Historije/Povijesti po bosanskom nastavnom planu i programu ili po hrvatskom nastavnom planu i programu. Tokom njihove analize nije se moglo ispratiti koliko su sadržaji ovih udžbenika u skladu sa Nastavnim planom i programom za tu školsku godinu jer informacije na zvaničnoj web stranici škole nisu ažurirane od 2013. godine. Ono što se moglo zapaziti jeste da se ova dva udžbenika didaktičko- metodički znatno razlikuju.

U prvom redu oba ova udžbenika sadrže kratki predgovor u kojem se autori obraćaju učenicima predstavljajući im kratku koncepciju udžbenika. Predgovor je vrlo važna sastavnica svakog udžbenika jer se njime, osim predstavljanja koncepcije onoga što sadrži, učenici mogu motivirati za korištenje udžbenika i za upoznavanje sa važnim historijskim/povijesnim činjenicama i događajima. Oba prethodno analizirana udžbenika imaju koncizan, usmjeravajući i motivirajući predgovor.

Udžbenik za prvi razred Gimnazije za nastavu po bosanskom nastavnom planu i programu je podijeljen na četiri cjeline, dok je udžbenik za prvi razred Gimnazije za nastavu po hrvatskom nastavnom planu i programu podijeljen na pet cjelina. Razlika među odabranim sadržajima za obradu unutar ova dva sadržaja jeste što udžbenik po bosanskom nastavnom planu i programu obrađuje poglavlje pod nazivom „*Antičko doba na tlu današnje BiH, Hrvatske, Srbije i Crne Gore*“, koje nije sadržano u udžbeniku po hrvatskom nastavnom planu i programu, dok udžbenik po hrvatskom nastavnom planu i programu obrađuje poglavlje pod nazivom „*Helenističko doba*“ te detaljnije obrađuje Rimljane i Rimsko Carstvo za razliku od udžbenika koji je namijenjen za izvođenje nastave po bosanskom nastavnom planu i programu. Uz svaku nastavnu cjelinu udžbenika za izvođenje nastave po bosanskom nastavnom planu i programu, se nalazi uvod u kojem se u kratkim crtama opisuje razdoblje koje će se proučavati i pretežno uz svaki taj uvod se nalaze i odgovarajuće ilustracije koje se tiču onoga o čemu se u uvodu govori. Što se tiče udžbenika koji je namijenjen za izvođenje nastave po hrvatskom nastavnom planu i programu, on ne sadrži uvod za cjeline koje se obrađuju ali zato obiluje mnoštvom prigodnih ilustracija koje su direktno i svrsishodno povezane sa onim što određena cjelina obrađuje. Vrlo je važno “smjestiti tekst i ilustraciju povezanu s tim tekstom na istu stranicu udžbenika” (Mikk, 2000: 290), što je slučaj sa ova dva udžbenika, jer kod oba udžbenika nastavne jedinice prate prikladne ilustracije koje su vezane za njihov sadržaj.

Kod oba udžbenika svaka nastavna jedinica je podijeljena na više podnaslova čime se doprinijelo jasnoći i preglednosti. Nakon svake od nastavnih jedinica se nalaze odgovarajuća pitanja koja predstavljaju orijentir za nastavnika da se fokusira na ono što je bitno u sadržaju dok za učenika predstavlja mogućnost provjere znanja.

U udžbeniku za izvođenje nastave po bosanskom nastavnom planu i programu nalazi se i „*Kutak za radoznale*“ kojim se učenici imaju mogućnost upoznati sa zanimljivim i neobičnim činjenicama i događajima koji su dio prošlosti a koji su vezani za određene mitove i običaje. U udžbeniku za izvođenje nastave po hrvatskom nastavnom planu i programu se na kraju svake nastavne cjeline nalazi dio pod nazivom „*Izvor*“ koji učenicima pruža dodatne i zanimljive informacije i činjenice kao i dodatne informacije o osobama koje su značajne za određeno historijsko/povijesno razdoblje.

Pohvalna je činjenica da oba ova udžbenika na kraju svake nastavne cjeline nalaze spisak ključnih godina, imena vladara, popis važnih pojmova koje su ključni dio te nastavne cjeline i na koje učenici trebaju posebno obratiti pažnju.

Analizirani udžbenici se razlikuju i po postavljenim dimenzijama na kojima se rad temelji. Naime kod oba udžbenika je zastupljena dimenzija podjednakog tretmana koja podrazumijeva balansiranost i proporcionalnu zastupljenost tema u udžbenicima historije/povijesti koje na podjednak način obrađuju određenu historijsku temu tako da ona bude relevantna za tri konstitutivna naroda koji su dio bosanskohercegovačkog društva. S druge strane dimenzija „isticanje“, na osnovu koje se uočavale one historijske teme kojima se ističu isključivo vrijednosti historije/povijesti jednog od tri konstitutivna naroda, kulture, religije, te specifičnosti jednog jezika, je više zastupljena u udžbeniku namijenjenom za izučavanje historije/ povijesti po hrvatskom planu i programu. Dimenzija „poticanje osjećaja pripadnosti“ je prepoznata kod udžbenika namijenjenog za izučavanje historije po bosanskom planu i programu dok ista ova dimenzija nije prepoznata u udžbeniku koji je namijenjen izučavanju povijesti po hrvatskom planu i programu zbog toga što je cjelokupna tematika udžbenika i obrađenih tema namijenjena susjednoj državi Hrvatskoj u kojoj je i štampan spomenuti udžbenik te je upravo zbog toga naglašena dimenzija „nepoticanje osjećaja pripadnosti“ koja se odnosi na sve one teme unutar udžbenika historije koji svojim sadržajem grade osjećaj pripadnosti samo jednom narodu negirajući činjenicu multietničnosti Bosne i Hercegovine, ili razvijaju osjećaj pripadnosti nekoj susjednoj državi koja nije njihova domovina. Dimenzija „religija“ je prepoznata kod oba udžbenika dok dimenzija „jezik“ je prepoznata samo kod udžbenika koji je namijenjen izučavanju nastave historije/povijesti po bosanskom nastavnom planu i programu.

Na kraju, važno je napomenuti kako oba analizirana udžbenika upućuju i na druge izvore, potiču na proširivanje i produbljivanje znanja te potiču učenike na kreativnost i samostalno traganje za određenim činjenicama i informacijama.

6. Analiza udžbenika Historije/Povijesti za drugi razred Gimnazije za učenike bošnjačke nacionalnosti

Treći udžbenik Historije/Povijesti koji je analiziran i koji se nalazi na popisu udžbenika za školsku 2019/2020. godinu namijenjen je drugim razredima Opće gimnazije SŠ „Nikola Šop“ u Jajcu. Udžbenik je namijenjen za učenike koji su se odlučili na pohađanje nastave Historije/Povijesti po bosanskom nastavnom planu i programu. Analiza udžbenika se vršila na osnovu dimenzija: *podjednak tretman/isticanje, poticanje/nepoticanje osjećaja pripadnosti, jezik i religija.*⁴

- *PODJEDNAK TRETMAN*

Kako se dimenzija „*podjednak tretman*“ odnosi na balansiranost i proporcionalnu zastupljenost tema u udžbenicima historije/povijesti koje na podjednak način obrađuju određenu historijsku temu tako da ona bude relevantna za tri konstitutivna naroda koji su dio bosanskohercegovačkog društva, analizom su uočeni naredni koji se tiču podjednagog pristupa obradi religija u srednjem vijeku, zatim državnih okvira kao i prožimanje civilizacija.

Religija

„Rimljani, Germani, Slaveni, Arapi i drugi narodi, prije primanja kršćanstva i islama vjerovali su u više bogova. Bili su politeisti. Vjerski život u srednjem vijeku predstavljaju monoteističke religije kršćanstvo i islam. Kršćanstvo je nastalo u I stoljeću, a islam u VII stoljeću nove ere. To su monoteističke religije, tj. vjerovanje u jednog boga“ (Kurtović i Hajrulahović, 2007:25).

---

⁴ Dimenzije su detaljnije objašnjene u Predmetu istraživanja na stranici 21-22.

Državni okviri

„Tokom historije, slavenski svijet je stvarao niz značajnih državnih okvira koji su utjecali na tokove regionalne, evropske kontinentalne i svjetske historije. Sjevernije i istočnije ističu se Velikomoravska kneževina u Panoniji i Podunavlju, Poljska, Češko kraljevstvo i naročito Rusko carstvo. Na jugoistoku Evrope, među južnim Slavenima ističu se Karantanija (na području Slovenije i Austrije), Hrvatska u doba Trpimirovića, Srbija u doba Nemanjića (naročito Dušanovo carstvo), Duklja (kasnije Zeta), Samuilovo carstvo (Makedonija), Bugarsko carstvo i Kraljevina Bosna (naročito u doba Tvrtka I Kotromanića). Njihovi srednjovjekovni okviri su polazišta za formiranje modernih slavenskih država u novom vijeku“ (Kurtović i Hajrulahović, 2007:54).

Prožimanje civilizacija

„Na temelju antičkih stvarane su srednjovjekovne civilizacije. Romansko-germanski svijet stvorio je na Zapadu obrise jedne, zapadnoevropske civilizacije. Na Istoku Grci i arapi su stvorili bizanstu i arapsku civilizaciju. Ovom nizu pridodajemo i slavenski svijet pa time dobijamo četiri srednjovjekovne civilizacije koje se naslanjaju i dodiruju na mediteranskom području. Njihova istovremenost i razvijenost dovela je do međusobnog susretanja, teških sudara ali poslije toga i različitih vidova pozitivne komunikacije i saradnje“ (Kurtović i Hajrulahović, 2007:61).

Kroz naredne primjere vidljiva je prisutnost dimenzije „*podjednakog tretmana*“ i to sadržajima koji se tiču Bosne i njenih susjeda tokom srednjeg vijeka. Svaka od tih zemalja je predstavljena u periodu srednjeg vijeka te su istaknute najznačajnije ličnosti u tom periodu.

„Najznačajniji bliži i dalji bosanski susjedi tokom srednjeg vijeka su Hrvatska, Srbija, Duklja, Dubrovačka republika te Franačka, Bizant, Ugarska, Mletačka republika, Samuilovo i Osmansko carstvo“ (Kurtović i Hajrulahović, 2007:152).

„U ranom srednjem vijeku Hrvatska država razvija se pod dinastijom Trpimirovića (osnivač dinastije Trpimir 845-864). Ona egzistira kroz Panonsku i Dalmatinsku Hrvatsku, razvijajući se dalje kao jedinstvena kraljevina (u doba kralja Tomislava 910- 928.) do 1102. g. kada dolazi u sastav Ugarskog

kraljevstva u vrijeme kralja Kolomana (1095-1116)“ (Kurtović i Hajrulahović, 2007:152).

*„Srbija prolazi višeslojan put u srednjovjekovnoj historiji pod prepoznatljivim imenima kao Raška i Srbija, a u političkom izrazu kao kneževina, kraljevina i carstvo, te kao despotovina, do 1459. G. kada pada pod osmansku vlast.“
„...Najveći vladar srednjovjekovne Srbije bio je Stefan Dušan (1308- 1355.)“
(Kurtović i Hajrulahović, 2007:153).*

*„Današnja Crna Gora proizišla je iz rimske pokrajine Prevalitane. U X stoljeću država se naziva Duklja (od rimskog grada Dioklije, blizu današnje Podgorice)“
„...Temelj samostalnoj zetskoj državi postavio je Stefan Vojislav 1035. Godine“
(Kurtović i Hajrulahović, 2007:153).*

„Na području Makedonije slavenska plemena prave svoje prve državne organizacije početkom VII stoljeća. Na meti jakih susjeda, Bizantinaca i Bugara te su cjeline brzo propale. Kratkotrajnu nezavisnost obilježava vrijeme cara Samulla (976-1014)“ (Kurtović i Hajrulahović, 2007:154).

Naredni primjeri su također konzistentni pokazatelji dimenzije „*podjednagog tretmana*“ jer se bave vjerskom slikom srednjovjekovne Bosne i obrađuju vjere koje su bile zastupljene u tom periodu, te osim kršćanstva i pravoslavlja objašnjeno je postojanje i dominacija Crkve bosanske.

„Proces širenja kršćanstva među Slavenima išao je iz više pravac, a iz dva osnovna centra: iz Rima i Carigrada. Nastalo stanje imalo je razgraničenja u prostoru na kojem će se razviti srednjovjekovna Bosna. To je konačnom podjelom kršćanstva rezultiralo prisustvom katoličanstva i pravoslavlja na područjima na kojima se teritorijalno razvija srednjovjekovna Bosna“ (Kurtović i Hajrulahović, 2007:172).

„Pored katoličanstva i pravoslavlja, vjersku sliku srednjovjekovne Bosne dodatno usložnjava prisustvo Crkve bosanske, koja se razvija u Bosni. Od strane katoličanstva i pravoslavlja Crkva bosanska je smatrana heretičkom“ (Kurtović i Hajrulahović, 2007:172).

„Razvoj katoličanstva i Bosni prolazio je kroz različite faze. Organizacija katoličanstva u Bosni prati se od najstarijih vremena. Uspostavljena bosanska biskupija bila je podređena Dubrovačkoj nadbiskupiji. „...Najveću krizu katoličanstvo je u Bosni imalo za vrijeme Kulina bana“ (Kurtović i Hajrulahović, 2007:172).

„Teritorijalnim širenjima u istočnoj Bosni i području istočne Hercegovine (Podrinje i Hum), koji su bili u sastavu raške (srpske) države, i pravoslavlje ulazi u okrilje srednjovjekovne Bosne. Središta širenja pravoslavlja formirana su oko manastira i crkava u Dobrunu, Goraždu, Šćepan Polju, Mileševi i Savini kod Herceg-Novog“ (Kurtović i Hajrulahović, 2007:173).

- **ISTICANJE**

Dimenzija „*isticanje*“ koja se odnosi na one historijske teme kojima se posebno ističu isključivo vrijednosti historije/povijesti, kulture, religije, te specifičnosti jezika samo jednog naroda zanemarujući prisustvo i ostalih kultura, religija i jezika koji su dio bosanskohercegovačkog društva, nije kao takva prepoznata u analiziranom udžbeniku.

- **POTICANJE OSJEĆAJA PRIPADNOSTI**

Dimenzija „*poticanje osjećaja pripadnosti*“ je posebno značajna zato što se njome kod učenika razvija osjećaj pripadnosti domovini kroz upoznavanje i obradu historijskih/povijesnih događaja. Kako je udžbenik za drugi razred gimnazije fokusiran na obradu perioda koji se naziva srednji vijek, narednim se primjerom može uočiti kako se u sklopu nastavne jedinice „*Periodizacija historije srednjeg vijeka*“ obrađuje i Bosna i Hercegovina za vrijeme tog perioda. Na ovaj način učenici upoznaju sa onim što se događalo u njihovoj domovini za vrijeme srednjeg vijeka te se tako jača njihov osjećaj pripadnosti državi u kojoj žive.

„U historiji Bosne i Hercegovine periodizacija srednjeg vijeka našla je svoj odraz u specifičnim granicama. Uzima se da je seoba Slavena u VI i VII stoljeću donja

granica , kojom započinje, a pad srednjovjekovne bosanske države 1463. godine, gornja granica kojom se završava srednjovjekovno doba u historijskom razvoju Bosne i Hercegovine. To su okviri kojima se najjednostavnije prepoznaje historija srednjovjekovne Bosne u historiji Bosne i Hercegovine“ (Kurtović i Hajrulahović, 2007:9).

U narednom primjeru se u okviru nastavne cjeline „*Velika seoba naroda*“ te u podnaslovu „*Germani i germanske države*“ također može prepoznati dimenzija „*poticanje osjećaja pripadnosti*“ jer se u sklopu ovog važnog historijskog događaja spominje i Bosna i Hercegovina, iako u jednoj rečenici ali ipak dovoljno da se učenici upoznaju sa položajem njihove domovine u vrijeme jednog od značajnijih historijskih perioda.

„Ostrogotska kraljevina obuhvatala je i rimsku provinciju Dalmaciju, time i područje današnje Bosne i Hercegovine“ (Kurtović i Hajrulahović, 2007:30).

Među bitnijim događajima koji su vezani uz Bosnu i Hercegovinu izdvaja se i period srednjovjekovne Bosne koja se u tom periodu širi te se narednim primjerom očituje dimenzija „*poticanje osjećaja pripadnosti*“ tako što se kod učenika razvija znanje o fazama razvoja i nastanka današnje Bosne i Hercegovine.

„Stanovnici srednjovjekovne Bosne nazivani su prema državi u kojoj su živjeli Bošnjanima, Bosancima. To je naziv koji u novom vijeku i u savremeno doba ima drugačije pojmovno određenje. Vjerska slika srednjovjekovne Bosne obilježena je prisustvom katoličanstva, pravoslavlja i Crkve bosanske. Očuvani pisani spomenici ukazuju na prisustvo glagoljice, ćirilice (bosnačice) i latinskog pisma, te bosanskog i latinskog jezika u javnoj i svakodnevnoj upotrebi. Pad srednjovjekovne bosanske države 1463.g. označio je kraj srednjovjekovne Bosne“ (Kurtović i Hajrulahović, 2007:54).

- **NEPOTICANJE OSJEĆAJA PRIPADNOSTI**

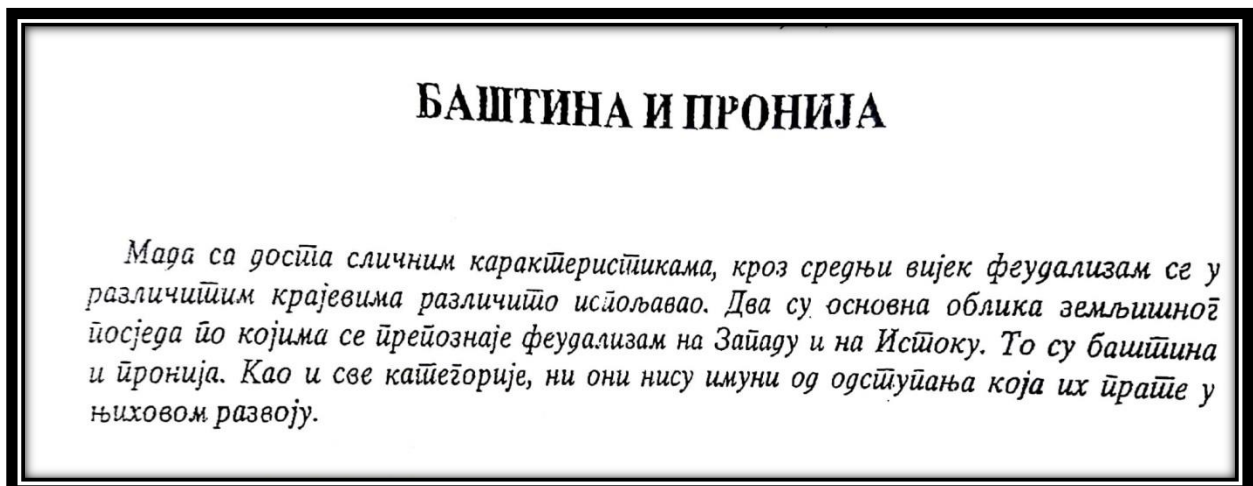
Suprotna od dimenzije „*poticanje osjećaja pripadnosti*“ , jeste dimenzija „*nepoticanje osjećaja pripadnosti*“ koja u slučaju analiziranog udžbenika nije prepoznata jer se temama koje su sadržane u udžbeniku potiče osjećaj pripadnosti Bosni i Hercegovini uz uvažavanje multietničnosti koja je prisutna u svim segmentima bosanskohercegovačkog društva.

- JEZIK

Ova dimenzija se odnosi na upotrebu i zastupljenost tri zvanična jezika i pisma Bosne i Hercegovine u udžbenicima historije/povijesti, ali i izučavanje razvoja jezika i pisma tokom historije značajnog za bosanskohercegovačko društvo. U slučaju analiziranog udžbenika uočeno je da je on napisan tako da poštuje dva priznata pisma u Bosni i Hercegovini a to su ćirilica i latinica te se lekcije izmjenjuju tako da je jedna na latinici a druga na ćirilici. Na slikama 10 i 11. je primjer jedne lekcije na latinici i jedne lekcije na ćirilici.

Slika 10. Prikaz lekcije na latinici, Kurtović, E., Hajrulahović, S. (2007). *Historija, istorija, povijest- udžbenik sa čitankom za drugi razred gimnazije*, Sarajevo: Publishing.

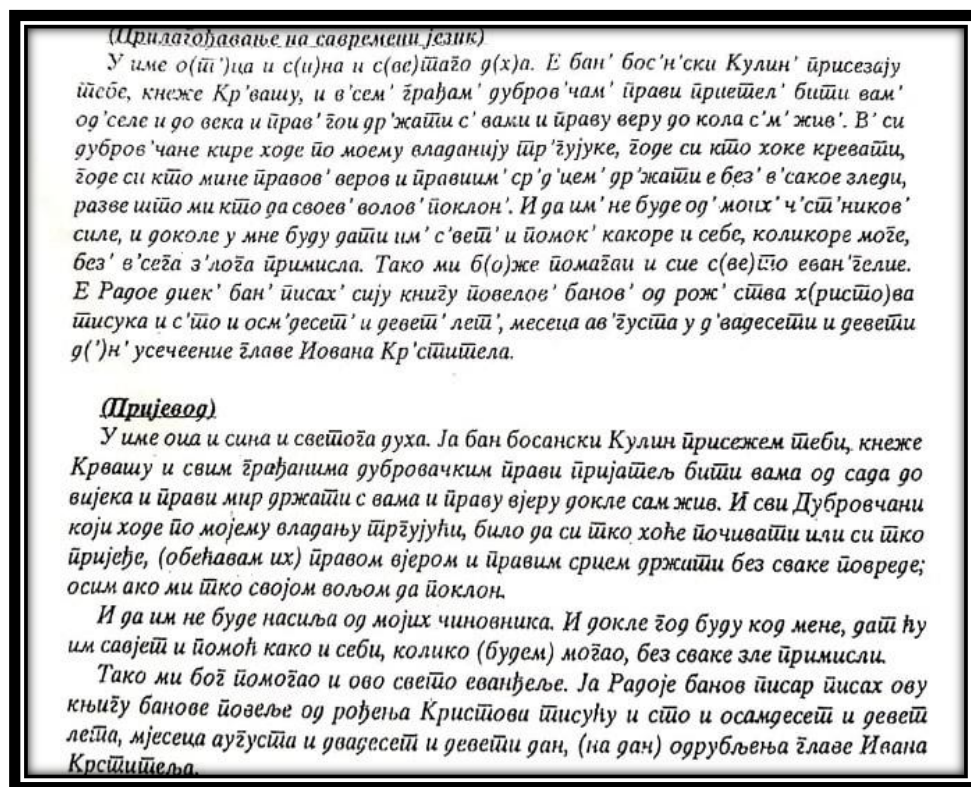
Slika 11. Prikaz lekcije na ćirilici, Kurtović, E., Hajrulahović, S. (2007). *Historija, istorija, povijest- udžbenik sa čitankom za drugi razred gimnazije*, Sarajevo: Publishing.

Osim upotrebe oba zvanično priznata pisma Bosne i Hercegovine, u udžbeniku se nalazi i dio koji se tiče razvoja pisma i to za vrijeme srednjovjekovne Bosne, te je i kroz naredne primjere uočena postavljena dimenzija.

„ U srednjovjekovnoj Bosni susreću se četiri pismena sistema: grčko pismo, latinica, glagoljica i ćirilica“ (Kurtović i Hajrulahović, 2007:130).

„ Glavno pismo koje je prodiralo u sve sadržaje društvenog života Bosne u srednjem vijeku bila je ćirilica. Tokom vremena ta zajednička slavenska osnova u Bosni je dobila specifične bosanske forme pa je zbog toga nazvana bosančicom (bosanica)“ (Kurtović i Hajrulahović, 2007: 130).

Još jedan primjer koji je pokazatelj dimenzije „jezik“ a koji ukazuje na historiju razvoja jezika i pisma Bosne i Hercegovine jeste i prikaz Povelje Kulina bana koja je pisana na starobosanskom narodnom jeziku i bosanskim pismom bosančicom. Na slici 12. je prikaz Povelje koji je sadržan u analiziranom udžbeniku.

Slika 12. Povelja Kulina bana, Kurtović, E., Hajrulahović, S. (2007). *Historija, istorija, povijest- udžbenik sa čitankom za drugi razred gimnazije*, Sarajevo: Publishing.

- RELIGIJA

Ova dimenzija se odnosi na bilo koju religiju u Bosni i Hercegovini a značajna je zbog toga da se stekne uvid u to da li i na koji način udžbenici svojim sadržajima govore i promoviraju raznovrsnost i historiju religija koje su sastavni dio društva bosanskohercegovačkog stanovništva. Kroz analizu udžbenika uočena je ova dimenzija u sadržajima koji daju informacije drugim religijama i njezinim pripadnicima. Između ostalog, prisutni su i: historijski razvoj drugih religija, nastanci, glavna učenja kao i običaji drugih religija i njezinih pripadnika. Kroz naredne primjere vidljiva je prisutnost segmenata postavljene dimenzije.

„Slika srednjovjekovnog društva je nepotpuna bez duhovnih lica- svećenika, predstavnika crkve. On odražavaju sistem i poredak“ (Kurtović i Hajrulahović, 2007:24).

„Rimljani, Germani, Slaveni, Arapi i drugi narodi, prije primanja kršćanstva i islama vjerovali su u više bogova. Bili su politeisti. Vjerski život u srednjem vijeku predstavljaju monoteističke religije kršćanstvo i islam. Kršćanstvo je nastalo u I stoljeću, a islam u VII stoljeću nove ere. To su monoteističke religije, tj. vjerovanje u jednog boga“ (Kurtović i Hajrulahović, 2007:25).

„Islam je strogo protiv prikazivanja božanstava u bilo kom vidu. To se vremenom proširilo i na sve ostale figuralne predstave, pa su sve one veoma rijetke. Umjetnost je razvijena u pravcu likovnog ornamentisanja (ukrašavanja). Predstavljena je arabeskama, dekorativnim motivima koji se sastoje od geometrijskih i stilizovanih biljnih crteža“

„Glavni arhitektonski objekti su džamije (bogomolje), upravna središta, medrese (vjesrke škole), karavansaraji (svratišta) i turbeta (mauzoleji)“ (Kurtović i Hajrulahović, 2007:140).

„Bizantski stil gradnje ogleda se u palatama, crkvama, tvrđavama i vodovodima. To je tip crkve sa kupolom. U vrijeme Justinijana podignuto je i obnovljeno 25 crkava među kojima dominira Aja Sofija (Sveta mudrost)“ (Kurtović i Hajrulahović, 2007:140).

„Veliki značaj reprezentiva bizantske umjetnosti ima i Sveta palata- carska palata u Carigradu koja je predstavljala poseban grad. Posebno su značajni mozaici, sa

figurama iz svakodnevnog života i ornamentima“ (Kurtović i Hajrulahović, 2007:141).

„Evropsku srednjovjekovnu umjetnost i kulturu karakterišu romanski i gotski stil. Očuvani spomenici romanike i gotike su monumentalni i njima se običan svijet i stručnjaci dive kao raskošnim historijskim i turističkim atrakcijama“ (Kurtović i Hajrulahović, 2007:141).

U analiziranom udžbeniku je prisutno i cijelo jedno poglavlje koje obrađuje kršćanstvo i islam, a teme kojima se poglavlje bavi prikazane su u nastavku:

- *Nastanak i razvoj kršćanstva- kršćanstvo- učenje,*
- *Kršćanstvo postaje državna religija,*
- *Kritika kršćanstva,*
- *Raskol- Katolički Zapad i Pravoslavni Istok,*
- *Relikvije,*
- *Biskup, nadbiskup i samostan,*
- *Karakteristike islama,*
- *Kur'an- sveta knjiga,*
- *Iz obreda i pobožnosti,*
- *Džamije,*
- *Podjele u islamu.*

7. Analiza udžbenika Historije/Povijesti za drugi razred Gimnazije za učenike hrvatske nacionalnosti

Četvrti udžbenik Historije/Povijesti koji je analiziran i koji se nalazi na popisu udžbenika za školsku 2019/2020. godine namijenjen je drugim razredima Opće gimnazije SŠ „Nikola Šop“ u Jajcu. Udžbenik je namijenjen za učenike koji su se odlučili na pohađanje nastave historije/povijesti po hrvatskom nastavnom planu i programu. Analiza udžbenika se vršila na osnovu dimenzija: *podjednak tretman/isticanje, poticanje/nepoticanje osjećaja pripadnosti, jezik i religija*⁵

---

⁵ Dimenzije su detaljnije objašnjene u Predmetu istraživanja na str. 21-22.

- *PODJEDNAK TRETMAN*

Kako se dimenzija „*podjednagog tretmana*“ odnosi na balansiranost i proporcionalnu zastupljenost tema u udžbenicima historije/povijesti koje na podjednak način obrađuju određenu historijsku temu tako da ona bude relevantna za tri konstitutivna naroda koji su dio bosanskohercegovačkog društva, analizom ovog udžbenika dimenzija nije prepoznata.

- *ISTICANJE*

Dimenzija „*isticanje*“ se odnosi na one historijske teme kojima se posebno ističu isključivo vrijednosti historije/povijesti, kulture, religije, te specifičnosti jezika samo jednog naroda zanemarujući prisustvo i ostalih kultura, religija i jezika koji su dio bosanskohercegovačkog društva.

U narednom primjeru je u okviru lekcije „*Srednjovjekovno bosansko-humsko kršćanstvo-Krivovjerje u Bosni*“ uočena dimenzija „*isticanja*“ kojom se daje prednost kršćanstva nad učenjem Crkve bosanske i islama, te ih se naziva „*krivovjercima*“.

„Broj krivovjeraca u Bosni znatno će se smanjiti pred sam kraj Bosanskog Kraljevstva, kada će ih kralj Stjepan Tomaš pokušati preobratiti na katoličanstvo. U tome će u velikoj mjeri i uspjeti, dok će se dio krstjana, koji se odbio vratiti u krilo Katoličke crkve, skloniti u Hercegovinu, našavši utočište kod hercega Stjepana Vukčića. Nakon pada Bosne nestalo je bosansko-humskih krstaja. Iako je dio njih prihvatio islam, taj je broj u svakom slučaju bio premalen da bi znatnije utjecao na proces islamizacije Bosne“ (Birin i Šarlija, 2012:45).

Dimenzija „*isticanje*“ se očituje i u neproporcionalnoj zastupljenosti obrađenih historijskih činjenica ili događaja. Analizom udžbenika uočeno je kako je u lekciji „*Posljedice turskih osvajanja u Hrvatskoj*“ govori o tome koje je posljedice osvajanja imala Hrvatska od strane Osmanskog Carstva dok se Bosna spominje u jednoj rečenici, te u nastavku citiramo tu rečenicu.

„Jedan se dio hrvatskog pučanstva na području današnje Bosne islamizirao, ...“ (Birin i Šarlija, 2012:205).

- *POTICANJE OSJEĆAJA PRIPADNOSTI*

Dimenzija „*poticanje osjećaja pripadnosti*“ odnosi se na sve one teme u udžbenicima historije/povijesti koje svojim sadržajem potiču kod učenika osjećaj pripadnosti Bosni i Hercegovini i razvijaju njihovo znanje o domovini u kojoj žive te osjećaju da joj pripadaju. Dimenzija se odnosi i na to koliko je ono što je sadržajem predstavljeno u udžbenicima doprinosi privrženosti jednih ka drugima i koliko ti sadržaji doprinose približavanju učenika kulturama s kojima žive u istoj sredini/državi.

U narednim primjerima je uočena navedena dimenzija, te učenici iz predstavljenih sadržaja imaju priliku da uče o srednjovjekovnoj bosanskoj državi, ličnostima i događajima koji su značajni za taj period razvoja i nastanka današnje Bosne i Hercegovine.

„Razvitak srednjovjekovne bosanske države započinje sredinom XII st. kada povijesna vrela spominju prvog poznatog bosanskog vladara- bana Borića“ (Birin i Šarlija, 2012:140).

„Ugarsko- hrvatski vladari isprva su se zadovoljavali samo priznavanjem vrhovne vlasti nad Bosnom pa su bosanski banovi vladali zemljom kao samostalni vladari. Izvrstan je primjer za to ban Kulin, koji 1189. Istupa potpuno samostalno i dubrovačkim trgovcima izdaje povelju kojom jamči slobodnu i sigurnu trgovinu u Bosni“ (Birin i Šarlija, 2012:140).

U lekciji „*Bosansko kraljevstvo- kralj Stjepan Tvrtko I Kotromanić*“ je uočena dimenzija „*poticanje osjećaja pripadnosti*“ tako što se onim što je obrađeno unutar lekcije omogućava učenicima da se upoznaju i usvoje znanja o bosanskim vladarima koji u različitim fazama svoga djelovanja doprinijeli izgradnji današnje Bosne i Hercegovine. U nastavku će kroz primjere biti prikazano ono što se obrađuje unutar spomenute lekcije a što je prepoznato kao dimenzija „*poticanje osjećaja pripadnosti*“.

„Kada je Stjepan 1353. umro, na prijestolju ga je naslijedio njegov nećak Tvrtko. Veliku prijetnju Tvrtku predstavljaio je ugarsko-hrvatski kralj Ludovik I, koji je nakon ženidbe s Elizabetom, kćerkom Stjepana Kotromanića, polagao pravo na Bosnu“ (Birin i Šarlija, 2012: 142).

„Razdoblje Tvrtkovih nasljednika bilo je razdoblje potpunog slabljenja kraljevske vlasti i prevlasti lokalnih velikaša. Najmoćniji velikaši bili su Hrvoje Vukčić

Hrvatinić, koji je u svojim rukama držao čitavu zapadnu Bosnu, te Sandalj Hranić, čiji su se posjedi nalazili u istočnoj Bosni“ (Birin i Šarlija, 2012:144).

„Područje današnje Hercegovine bilo je u vlasti Stjepana Vukčića Kosače, čiji je uspon započeo udajom njegove kćeri Katarine za bosanskog kralja Stjepana Tomaša. Smatrajući se ravnopravnim kralju, Stjepan Vukčić se 1448. Proglasio hercegom. Njegovi će posjedi otada postati poznati pod nazivom Hercegovina“ (Birin i Šarlija, 2012: 144).

Osim bosanskih vladara, obrađuje se i umjetnost srednjovjekovne Bosne sa posebnim naglaskom na stećke koji su dio kulture bosanskohercegovačkog naroda.

„Osobitost srednjovjekovne bosanske umjetnosti predstavljaju stećci, nadgrobni spomenici koji se najčešće javljaju u trima oblicima- u obliku ploče, sanduka ili sarkofaga“ (Birin i Šarlija, 2012: 147).

„Na području Bosne postoji oko 53 000 stećaka“ (Birin i Šarlija, 2012:148).

- *NEPOTICANJE OSJEĆAJA PRIPADNOSTI*

Navedena dimenzija se odnosi na sve one teme unutar udžbenika historije koje svojim sadržajem grade osjećaj pripadnosti samo jednom narodu negirajući činjenicu multietničnosti Bosne i Hercegovine, ili razvijaju osjećaj pripadnosti nekoj susjednoj državi koja nije njihova domovina

Kroz iduće primjere navest ćemo nastavne cjeline i dijelove nastavnih cjelina koje kod učenika ne potiču osjećaj pripadnosti Bosni i Hercegovini. Sadržaji su većinom vezani uz susjednu državu Hrvatsku i obrađuju se historijski događaji koji su značajni za Hrvatsku, te se njima učenici itekako mogu upoznati sa onim što je bilo značajno u tom periodu.

Križari i Hrvatska

„O doticajima Hrvata i križara, svjedoči, na žalost, vrlo malen broj vijesti, i to uglavnom iz pera križarskih pisaca. One se odnose na opis prolaza križara kroz

našu zemlju tijekom Prvog križarskog rata i na opis mletačko-križarskog zauzimanja Zadra početkom Četvrtog križarskog rata“ (Birin i Šarlija, 2012: 79).

Hrvatska nakon Zvonimira

„Stjepanova vladavina trajala je do 1091., a njegovom smrću nestaje hrvatske vladarske dinastije Trpimirovića“ (Birin i Šarlija, 2012: 118).

Položaj Hrvatske u zajedničkoj državi

„U administrativnom pogledu Hrvatska je bila podijeljena na županije kojima su upravljali župani. Njih više nije birao narod kao u prethodnom razdoblju , već ih je imenovao kralj“ (Birin i Šarlija, 2012: 120).

Hrvatska u vrijeme Arapadovića

„Kolomanovo osvajanje dalmatinskih gradova Venecija nije bila voljna mirno prihvatiti. To je rezultiralo višegodišnjim ratnim sukobom ugarsko- hrvatskih vladara i Venecije, koji je privremeno završio 1124. ostankom Zadra i otoka pod mletačkom vlašću, dok su ostali dijelovi Dalmacije vraćeni Hrvatskoj“ (Birin i Šarlija, 2012:122).

Plemstvo prekovelebitske Hrvatske

„U hrvatskoj srednjovjekovnoj povijesti posebno mjesto zauzimale su Lika, Gacka i Krbava, tri pokrajine koje su diminirale prekovelebitskim dijelom Hrvatske“ (Birin i Šarlija, 2012: 125).

Anžuvinci na hrvatskom prijestolju

„Kada je 1301. za ugarsko-hrvatskog kralja okrunjen napuljski kraljević Karlo Robert, kao Karlo I, na prijestolje je zasjela nova dinastija- Anžuvinci“ (Birin i Šarlija, 2012:128).

Društveno-gospodarski odnosi hrvatskog srednjovjekovlja

„Feudalizam u Hrvatskoj“

„Položaj seljaka u kontinentalnoj Hrvatskoj“ (Birin i Šarlija, 2012:149).

Kultura Hrvata od XII do XV stoljeća

„Dalmatinski gradovi, koji u XIII st. doživljavaju svoj puni procvat, bili su središta romaničke umjetnosti u Hrvatskoj, a unutar svojih zidina sačuvali su i najreprezentativnije primjere romaničkoga graditeljstva i skulpture na našem tlu“ (Birin i Šarlija, 2012:153).

Srednjovjekovna historiografija

„U srednjovjekovnoj Hrvatskoj postojalo je nekoliko oblika historiografskog izražavanja, od kojih su najpopularnije bile kronike, djela koja su sadržavala važne podatke i zanimljivosti o povijesti pojedinih gradova ili područja“ (Birin i Šarlija, 2012:156).

Književnost u Hrvatskoj na prijelazu iz srednjeg u novi vijek

„Uz već spominjanje kronike i gesta episcoporum, kao jedan od oblika književnog izražavanja tijekom srednjeg vijeka, proširila se i moralno- poučna proza koja je kao svoj glavni cilj imala davanje pouka u duhu kršćanske etike“ (Birin i Šarlija, 2012: 156).

Reformacija i protureformacija u Hrvatskoj

„U hrvatskim krajevima reformacija nije imala osobita odjeka. Razlog tomu ležao je u snažnoj povezanosti Hrvatske sa Svetom Stolicom, koja joj je pružala pomoć u borbi protiv Turaka, te u činjenici da su hrvatskim vladarima u trenutku kada se protestantizam počeo širiti postali članovi katoličke dinastije Habsburgovaca“ (Birin i Šarlija, 2012: 180).

Položaj hrvatskog naroda pod osmanlijskom vlašću

„Nakon turskih osvajačkih ratova u XV i XVI st. većina hrvatskog pučanstva u Bosni, Slavoniji, Lici, Kordunu, Banovini i zaleđu dalmatinskih gradova završila je pod turskom vlašću“ (Birin i Šarlija, 2012:217).

Oslobođenje Hrvatskih krajeva od turske vlasti

„Protuturski ustanci u hrvatskim krajevima“ (Birin i Šarlija, 2012:222).

„Kulturni razvoj u Hrvata u XVI i XVII stoljeću“ (Birin i Šarlija, 2012:223).

„Književnost humanizma i renesanse u Hrvatskoj“ (Birin i Šarlija, 2012:224).

„Hrvatski humanisti i latinisti XVI st.“ (Birin i Šarlija, 2012:225).

„Renesansno graditeljstvo u Hrvatskoj“ (Birin i Šarlija, 2012:226).

„Renesansno kiparstvo i slikarstvo u Hrvatskoj“ (Birin i Šarlija, 2012: 228).

Institucije i simboli Hrvatske države

„Naziv Hrvatske države i titule njezinih vladara“ (Birin i Šarlija, 2012: 232).

„Hrvatski sabor“ (Birin i Šarlija, 2012: 232).

Doselj enje Hrvata i organizacije države- teorije o podrijetlu Hrvata

„O podrijetlu i etnogenezi Hrvata postoji veći broj teorija, od kojih izdvajamo tri najzastupljenije. Jedna je od njih slavenska, temeljena na činjenici da Hrvati danas govore slavenskim jezikom te na poistovjećivanju Hrvata i Slavena u srednjovjekovnim ivorima. Druga teorija, ona gotska, temelji se na vijestima splitskog kroničara Tome Arhidakona, koji je Hrvate poistovjetio s Gotima. Treća, iransko-kavkaska teorija, zasniva se Tanajksim (donskim) pločama, pronađenima kod mjesta Tanaisa na ušću Dona u Azovsko more“ (Birin i Šarlija, 2012:42).

Osamostaljenje Hrvatske u IX stoljeću

„Hrvatska između Istoka i Zapada“ (Birin i Šarlija, 2012:47).

„Prve hrvatske kneževine“ (Birin i Šarlija, 2012:48).

„Hrvatska za Trpimira“ (Birin i Šarlija, 2012:49).

Hrvatska u u X stoljeću

„Uspon Hrvatske u Tomislavovo doba“ (Birin i Šarlija, 2012:53).

- **JEZIK**

Ova dimenzija se odnosi na upotrebu i zastupljenost tri zvanična jezika, pisma i govorne forme Bosne i Hercegovine u udžbenicima historije/povijesti, ali i izučavanje razvoja jezika i pisma tokom historije/povijesti značajnog za bosanskohercegovačko društvo.

Narednim se primjerima kroz nastavne cjeline „Razvoj kulture u doba narodnih vladara“ i „Umjetnost srednjovjekovne Bosne“ izučava razvoj jezika i pisma koje je zajedničko za sve slavenske narode a time i zajedničko za bosanskohercegovačko društvo.

„Glagoljica je slavensko pismo koje je, prema općeprihvaćenom mišljenju, sastavio mladi od solunske braće, Konstantin, kasnije nazvan Ćiril“ (Birin i Šarlija, 2012: 62).

„Od spomenika srednjovjekovne bosanske književnosti, koja je kao i u Hrvatskoj bila trojezična (hrvatski, latinski i staroslavenski) i tropismena (latinica, glagoljica i bosančica), sačuvala se nekolicina iluminiranih rukopisa. Najpoznatiji su od njih Miroslavovo evanđelje s kraja XII te Hvalov zbornik i Hrvojev misal s početka XV st. Hrvojev misal nastao je u Splitu, gdje ga je po narudžbi bosanskog vojvode Hrvoja Vukčića Hrvatinića izradio pop glagoljaš Butko“ (Birin i Šarlija, 2012: 148).

• RELIGIJA

Ova dimenzija se odnosi na religije zastupljene u Bosni i Hercegovini a značajna je zbog toga da se stekne uvid u to da li i na koji način udžbenici svojim sadržajima govore i promoviraju raznovrsnost i historiju religija koje su sastavni dio društva bosanskohercegovačkog stanovništva. Kroz analizu udžbenika uočena je ova dimenzija u sadržajima koji daju informacije drugim religijama i njezinim pripadnicima. Između ostalog, prisutni su i: historijski razvoj drugih religija, nastanci, glavna učenja kao i običaji drugih religija i njezinih pripadnika. Kroz naredne primjere vidljiva je prisutnost segmenata postavljene dimenzije.

Muhamed i islam

„Doživjevši jedne noći ukazanje, Muhamed je, pod utjecajem židovskog i kršćanskog monoteizma, počeo propovijedati vjeru u jednog jedinog Boga Allaha i obavezu potpunog pokoravanja Božijoj volji. Nova vjera je nazvana islam, što u prijevodu sa arapskog znači predanost jednom Bogu, a njezini sljedbenici muslimani, tj. oni koji se pokoravaju Bogu“ (Birin i Šarlija, 2012:19).

Srednjovjekovna krivovjerja

„Krivovjerje ili hereza označava pripovijedanje protivno službenom nauku Crkve. Iz početnih zahtijeva za reformom Crkve, njezin povratak evanđeoskim korijenima, prestanak bogaćenja crkvenih ustanova te zahtjev za moralni preporod Crkve, postupno su razvila radiklana i protucrkvena propovijedanja“ (Birin i Šarlija, 2012:107).

Srednjovjekovno bosansko-humsko kršćanstvo

„Prva crkvena organizacija na tlu današnje Bosne i Hercegovine bila je bosanska biskupija sa sjedištem u mjestu Brdo u župi Vrhbosni, koja se u izvorima prvi put spominje 1089. Krajem XII st. ona je bila podvrgnuta nadbiskupiji u Dubrovniku“ (Birin i Šarlija, 2012:145).

Crkva bosanska

„Prihvaćajući s vremenom mnoge postavke katarskog dualizma, i oni su vjerovali u dva počela- dobro i zlo. Dijelili su se na savršene i na vjernike. Nisu imali ni crkava ni oltara, nisu priznavali Stari zavjet niti su prihvaćali misu i štovanje relikvija. Osim toga, nisu priznavali Isusovo uskrsnuće, a umjesto vodom krstili su se knjigom, tako što su na glavu krštenika polagali knjigu evanđelja. Članovi Crkve bosanske nazivali su se krstjani, a živjeli su u zajednicama koje su se nazivale hiže“ (Birin i Šarlija, 2012:146).

Dominikanci i franjevci

„Dolazak dominikanaca i franjevaca u Bosnu tijekom XIII st. najuže je povezan sa borbom protiv krivovjerja. Prvi su u Bosnu stigli dominikanci, već početkom XIII st.“ (Birin i Šarlija, 2012:147).

Katolička crkva u Bosni i franjevačka provincija Bosna Srebrena

„Jedina katolička institucija koja je djelovala na području Bosne bili su franjevci, čijem je kustodu fra Andelu Zvizdiću sultan Mehmed II 1463. izdao ahdnamu

(uredbu) kojom je franjevcima priznata sloboda vjeroispovijesti“ (Birin i Šarlija, 2012: 216).

Islamska kultura u Bosni

„Kao posebna vrijednost islamske kulturne baštine na području Bosne ističu se mostovi, od kojih su svakako najznamenitiji Stari most u Mostaru iz 1556. i most u Višegradu iz 1571. Glavno obilježje islamskog urbanizma predstavljaju dvije odijeljene gradske zone: čaršija koja je bila sjedište obrta i trgovine i u kojoj su se nalazili svi javni objekti, i mahala, stambena zona“ (Birin i Šarlija, 2012:217).

8. Usporedba udžbenika Historije/Povijesti za drugi razred Gimnazije za učenike koji pohađaju nastavu po bosanskom i hrvatskom nastavnom planu i programu

Oba prethodno analizirana udžbenika su odobrena za školsku 2019/2020. godinu i nalaze se na spisku potrebnih udžbenika za pohađanje drugog razreda Gimnazije za učenike koji pohađaju da li nastavu historije/povijesti po bosanskom nastavnom planu i programu ili po hrvatskom nastavnom planu i programu. Tokom njihove analize nije se moglo ispratiti koliko su sadržaji ovih udžbenika u skladu sa Nastavnim planom i programom za tu školsku godinu jer informacije na zvaničnoj web stranici škole nisu ažurirane od 2013. godine. Ono što se moglo zapaziti jeste da se ova dva udžbenika didaktičko- metodički znatno razlikuju.

Na samom početku kod oba ova udžbenika nalaze se predgovori u kojima se autori obraćaju učenicima predstavljajući im kratku koncepciju udžbenika. Predgovor je vrlo važna sastavnica svakog udžbenika jer se njime kroz predstavljanje dijelova od kojih je udžbenik sadržan, učenici mogu motivirati za korištenje udžbenika i za upoznavanje sa važnim historijskim/povijesnim činjenicama i događajima. Analizom smo uočili da udžbenici imaju koncizan, usmjeravajući i motivirajući predgovor, sa kratkim natuknicama o onome što udžbenik sadrži.

Udžbenik za drugi razred Gimnazije za nastavu po bosanskom nastavnom planu i programu je podijeljen na sedam cjelina, dok je udžbenik za drugi razred Gimnazije za nastavu po

hrvatskom nastavnom planu i programu podijeljen na šest cjelina. Razlika među odabranim sadržajima za obradu unutar ova dva sadržaja jeste što udžbenik po bosanskom nastavnom planu i programu obrađuje poglavlje pod nazivom „*Obilježja srednjeg*“, koje nije sadržano u udžbeniku po hrvatskom nastavnom planu i programu, dok udžbenik po hrvatskom nastavnom planu i programu obrađuje poglavlje pod nazivom „*Europa i svijet u ranom novom vijeku*“ te se detaljnije obrađuju pitanja vezana za otkrića i osvajanja kao i humanizam i renesansa koji su obilježje novog doba, dok u udžbeniku koji je namijenjen za izvođenje nastave po bosanskom nastavnom planu i programu toga nema a važno je za shvatanje prelaska iz jednog perioda u drugi značajniji period historije/povijesti. Uz poneku se nastavnu cjelinu, udžbenika za izvođenje nastave po bosanskom nastavnom planu i programu, nalazi uvod u kojem se u kratkim crtama opisuje razdoblje koje će se proučavati i pretežno uz svaki taj uvod se nalaze i odgovarajuće ilustracije koje se tiču onoga o čemu se u uvodu govori. Što se tiče udžbenika koji je namijenjen za izvođenje nastave po hrvatskom nastavnom planu i programu, on ne sadrži uvod za cjeline koje se obrađuju ali zato obiluje mnoštvom prigodnih ilustracija koje su direktno i svrsishodno povezane sa onim što određena cjelina obrađuje. Osim ilustracija u ovom udžbeniku su prisutne i ilustracije koje su označene kao „lente vremena“ i na taj način učenicima je grafički prikazan periodizacija određenog razdoblja. Ilustracije kod oba udžbenika su takve da nastavne jedinice prate pikladne ilustracije koje su vezane za njen sadržaj.

Svaka nastavna jedinica je podijeljena na više podnaslova čime se značajno doprinijelo većoj preglednosti i jasnoći. Nakon svake od nastavnih jedinica se nalaze odgovarajuća pitanja koja predstavljaju orijentir za nastavnika da se fokusira na ono što je bitno u sadržaju dok za učenika predstavlja mogućnost provjere znanja.

U udžbeniku za izvođenje nastave po bosanskom nastavnom planu i programu nalaze se dijelovi „*Proširimo znanje*“, „*Rječnik nepoznatih pojmova*“ kao i „*Pitanja i zadaci*“ uz pomoć kojih se učenici imaju mogućnost upoznati sa zanimljivim i neobičnim činjenicama i događajima koji su dio prošlosti a koji su vezani za određene mitove i običaje, kao i mogućnost provjere usvojenog znanja iz obrađivane lekcije. U udžbeniku za izvođenje nastave po hrvatskom nastavnom planu i programu se na kraju svake nastavne cjeline nalazi dio pod nazivom „*Izvor*“ i dio „*Upamti*“ koji učenicima pružaju dodatne i zanimljive informacije i činjenice kao i dodatne informacije o osobama koje su značajne za određeno historijsko/povijesno razdoblje.

Analizom je uočena i činjenica da oba ova udžbenika na kraju svake nastavne cjeline nalaze spisak ključnih godina, imena vladara, popis važnih pojmova koje su sastavni dio te nastavne cjeline i na koje učenici trebaju posebno obratiti pažnju, čime se olakšava proces lakšeg usvajanja i razumijevanja sadržaja.

Analizirani udžbenici se razlikuju i po postavljenim dimenzijama na kojima se rad temelji. Naime, dimenzija „*podjednako tretmana*“, koja podrazumijeva balansiranost i proporcionalnu zastupljenost tema u udžbenicima Historije/Povijesti koje na podjednak način obrađuju određenu historijsku temu tako da ona bude relevantna za tri konstitutivna naroda koji su dio bosanskohercegovačkog društva, je prepoznata kod udžbenika koji je namijenjen za izučavanje historije po bosanskom planu i programu dok kod udžbenika koji je namijenjen za izučavanje nastave povijesti po hrvatskom planu i programu ova dimenzija nije prepoznata. Dimenzija „*isticanje*“ na osnovu koje se uočavale one historijske teme kojima se ističu isključivo vrijednosti historije/povijesti jednog od tri konstitutivna naroda, kulture, religije, te specifičnosti jednog jezika, prepoznata je u udžbeniku koji je namijenjen za izučavanje historije/povijesti po hrvatskom planu i programu dok u udžbeniku historije/povijesti rađenog po bosanskom planu i programu ova dimenzija nije prepoznata. S druge strane dimenzija „*poticanje osjećaja pripadnosti*“ je prisutna kod oba udžbenika dok je dimenzija „*nepoticanje osjećaja pripadnosti*“ prepoznata samo u udžbeniku koji je namijenjen za izučavanje historije/ povijesti po hrvatskom nastavnom planu i programu. Dimenzije „*religija*“ i „*jezik*“ su prisutne kod oba analizirana udžbenika historije/povijesti za drugi razred Gimnazije.

Na kraju, važno je ukazati na to kako oba analizirana udžbenika upućuju i na druge izvore, potiču na proširivanje i produbljivanje znanja te potiču učenike na kreativnost i samostalano traganje za određenim činjenicama i informacijama.

9. ZAKLJUČAK

Kao važna odgojno-obrazovna sredstva u nastavi, udžbenici bi trebali biti takvi da svojim sadržajima potiču slobodno i kritičko mišljenje te da kod učenika razvijaju kreativnost i potiču ih na divergentno mišljenje. Sadržaji koji se izučavaju u školama trebaju biti takvi da obogaćuju različite kulturne identitete te da omogućuju upoznavanje raznovrsnih kultura i njihovih značajnosti, a ne da su usmjereni ka faktografiji i prenošenju informacija uz puku učeničku reprodukciju.

Udžbenici koje smo analizirali u ovom radu, a čija se analiza vršila na osnovu postavljenih dimenzija, pokazuju kako su sadržaji i informacije koje nude učenicima vrlo sveobuhvatne, korisne i sistematično predstavljene ali uz vrlo malo mogućnosti za upoznavanjem i razumijevanjem bogatstva različitosti naroda i kultura koji su oduvijek dio prostora Bosne i Hercegovine. Također, uočeno je i to kako nisu toliko izražene činjenice koje ukazuju na veću značajnost jednog naroda i njegovih obilježja u odnosu na drugi narod i njegova obilježja, te da se uglavnom obrađuju historijske/povijesne značajnosti jednog naroda uz poneki odjeljak koji je namijenjen za upoznavanje sa drugima koji su dio bosanskohercegovačkog društva.

Iz rezultata možemo zaključiti da svaki od analiziranih udžbenika imaju sadržaje koji mogu poslužiti kao pozitivni primjeri poučavanja učenika o bogatstvu različitosti Bosne i Hercegovine kao i svoje pripadnosti Bosni i Hercegovini. Međutim, analiza pokazuje i dosta sadržaja koji ne potiču znanje i razumijevanje multietičnosti Bosne i Hercegovine, zatim sadržaji govore o kulturi, historiji i tradiciji samo jednog naroda izostavljajući učenje bitnih odrednica drugih naroda i dijelova države. Niti u jednom udžbeniku nije navedena različitost, koja je prisutna u Bosni i Hercegovini, kao bogatstvo ili potencijal. Iz analize smo uvidjeli da niti jedan od analiziranih udžbenika nema sadržaje koji govore o ugroženosti jednog naroda od strane drugih naroda koji žive na području Bosne i Hercegovine. Zabrinjavajuće je to da iz dobivenih rezultata uočavamo da udžbenici nedovoljno potiču razvoj kritičkog mišljenja kod učenika. Zatim, nigdje unutar udžbenika nije uočeno pominjanje nacionalnih manjina, posebno Roma koji se ne spominju ni u pozitivnom ni u negativnom kontekstu.

Sadržaji iz analiziranih udžbenika svakako da zahtijevaju stanovitu doradu koja će ići u pravcu razvoja zajedništva kao i razvoja demokratskih vrijednosti uz poštivanje fundamentalnih prava, socijalne inkluzije kao i nezaobilaznog razvoja interkulturalnog dijaloga. I jedna i

druga grupa analiziranih udžbenika, bilo da su namijenjeni izučavanju po bosanskom nastavnom planu i programu ili po hrvatskom nastavnom planu i programu, trebaju doradu i bogaćenje sa mnoštvom drugih veoma značajnijih informacija kako bi kod učenika izbjegli razvoj antagonizma i nacionalističkog purizma koji je zasnovan na retorici: “moja vjera, moja kultura, moj jezik su bolji od tvog”. Osim toga, važno je da dorada sadržaja udžbenika ide u pravcu razvoja zajedništva kao i razvoja demokratskih vrijednosti uz poštivanje fundamentalnih prava, socijalne inkluzije kao i nezaobilaznog razvoja interkulturalnog dijaloga.

Važno je napomenuti da se isto tako iz analiziranih udžbenika zaključuje kako su, bez obzira na didaktičko- metodičku, sadržajnu kao i svrshodnu primjerenost, uglavnom okrenuti na razvoju ličnosti u pravcu jednovalentnog umjesto pluralističkog bosanskohercegovačkog identiteta te da je nužno potrebno raditi na onome što će dovesti do promjene i voditi ka perspektivi kao i progresu cjelokupnog društva uz naglasak na razvoj pluralističkog bosanskohercegovačkog identiteta.

Zbog multietičnosti i multikulturalnosti Bosne i Hercegovine sadržaji koji se obrađuju kao i udžbenici bi trebali da, kroz sadržaje koje nude, grade osjećaj pripadanja jednoj zajedničkoj domovini, narodu a u konačnici i zajedničkom odjeljenju te da se osim upoznavanja sa vrijednostima kultura, radi i na suočavanju sa prošlošću i suočavanju sa potpunom istinom koja neće isticati jedne kao značajnije i više vrijedne u odnosu na druge. Raditi na tome da se sadržajima sistematično oslobađa od prošlosti te da se kroz uvođenje bilo kojih od oblika interkulturalnih sadržaja ili programa kojima će se učiti kako sarađivati i komunicirati sa drugima, koji su dio iste domovine, omogućit će prijeko potrebni i postepeni prelazak iz etnocentrizma u etnorelativizam.

Bogatstvo bosanskohercegovačke historije, kulture, kao i jezika predstavljaju temeljit i siguran početak ka izgradnji obrazovnog sistema u kojem će obrazovani pojedinac biti akterom napretka društva ali i cjelokupnog obrazovnog sistema.

10. LITERATURA

1. Apple Michael., W. (1997). *Consuming the Other: Whiteness, Education, and Cheap French Fries*, New York: Routledge.
2. Bedeković, V. (2013). *Interkulturalna kompetencija kao dio profesionalnih kompetencija nastavnika*, Zagreb: Hrvatsko pedagoško društvo.
3. Birin, A., Šarlija, T. (2012). *Povijest 2- udžbenik za 2. razred gimnazije*, Zagreb: Alfa.
4. Bedeković, V., Zrilić, S. (2014). Interkulturalni odgoj i obrazovanje kao čimbenik suživota u multikulturalnom društvu, *Magistra Iadertina*, Vol. 9, No. 1, str.111-122.
Preuzeto s https://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=202279
5. Bognar, L., Matijević, M. (1993), *Didaktika*. Zagreb: Školska knjiga.
6. Čorkalo, D., Kamenov, Ž. (1999). *Nacionalni identitet i međunacionalna tolerancija*, Izvještaj sa VIII ljetnje psihologijske škole, IUC Dubrovnik. Zagreb, Odsjek za psihologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu, Klub studenata psihologije u Zagrebu.
7. Dedić Bukvić, E. (2019). *Teorijska polazišta o Interkulturalnom odgoju i obrazovanju*, Sarajevo: Filozofski fakultet Univerziteta u Sarajevu.
8. Domović i dr. (2011). *Europsko obrazovanje: koncepti i perspektive iz pet zemalja*. Zagreb: Školska knjiga.
9. Dragojević, S. (1999), *Multikulturalizam, interkulturalizam, transkulturalizam, plurikulturalizam: suprostavljeni ili nadopunjujući koncepti*. Zagreb: Naklada Jesenski i Turk.
10. Drandić, D. (2012). Uloga i kompetencije nastavnika u interkulturalnom obrazovanju. *Magistra Iadertina*. 8(1), 49-57.
Dostupno na: <http://hrcak.srce.hr/122640>
11. Dušanić, S. (2005). *Socio-psihološki korelati religiozne orijentacije mladih*. U Franceško, M. i Zotović, M. (Ur.), *Psiho-socijalni aspekti društvene tranzicije u Srbiji*, Novi Sad: Filozofski fakultet, str. 165–189.
12. Dušanić, S. (2007). *Psihološka istraživanja religioznosti*, Banja Luka: Filozofski fakultet.
13. Dušanić, S. (2009). *Religioznost i tolerancija kod mladih*, Banja Luka: Knjiga Rezimea.
14. Earley, P. C., Ang, S. (2003). *Cultural Intelligence. Individual Interactions across Cultures*, Stanford: Stanford University Press.

15. Fajgelj, S. (2007), *Metode istraživanja ponašanja*. Beograd: Centar za primjenjenu psihologiju.
16. Fond otvoreno društvo BiH: *Oblikovanje novog obrazovnog sistema u Bosni i Hercegovini: Projekat „Model za sistemske promjene u srednjoškolskom obrazovanju“*, FOD BiH, 2004.
17. Good, Scates (1967). *Metode istraživanja u pedagogiji, psihologiji i sociologiji*, Rijeka: Otokar Keršovani.
18. Hadžiabdić, H., Dervišagić, E. (2007). *Historija, istorija, povijest 1*, Tuzla: Bosanska knjiga.
19. Hrvatić, N. (2007). *Interkulturalna pedagogija: nove paradigme*. U: Previšić, V., Šolja, N. N., Hrvatić, N. (ur.). *Pedagogija: prema cjeloživotnom obrazovanju i društvu znanja*. (str. 41-57), Zagreb: Hrvatsko pedagoško društvo.
20. Hummel, C. (1988). *School textbooks and lifelong education: an analysis of schoolbooks from three countries*, Hamburg: Unesco Institute for Education Hamburg
21. Johnsen Børre, E. (1993). *Textbooks in the Kaleidoscope*. New York: Oxford University Press.
22. Kapo, M. (2012). *Nacionalizam i obrazovanje: Studija slučaja Bosna i Hercegovina, Sarajevo*, Fond otvoreno društvo Bosna i Hercegovina.
23. Kurtović, E., Hajrulahović, S. (2007). *Historija, istorija, povijest- udžbenik sa čitankom za drugi razred gimnazije*, Sarajevo: Publishing.
24. Malić, J. (1986). *Koncepcija suvremenog udžbenika*, Zagreb: Školska knjiga.
25. Marsh, J. C. (1994). *Kurikulum: temeljni pojmovi*, Zagreb: Educa.
26. Meyer, H. (2002). *Didaktika razredne kvake: Rasprave o didaktici, metodici i razvoju škole*, Zagreb: Educa.
27. Mijatović, D. (2009). *Povijest 1- udžbenik za prvi razred gimnazije*, Zagreb: Alfa.
28. Mikk, J. (2000). *Textbook: Research and writing*, Frankfurt/M – Berlin – Bern – Bruxelles – New York – Oxford – Wien: Peter Lang.
29. Milas, G. (2005). *Istraživačke metode u psihologiji i drugim društvenim znanostima*, Naklada Slap.
30. Mrnjauš, K, Rončević, N, Ivošević, L. (2013). *Interkulturalna dimenzija u odgoju i obrazovanju*, Rijeka: Filozofski fakultet.
31. Mužić, V. (1999). *Uvod u metodologiju istraživanja odgoja i obrazovanja*, Zagreb: Educa.

32. Ninčević, M. (2009). Interkulturalizam u odgoju i obrazovanju: Drugi kao polazište. *Nova prisutnost : časopis za intelektualna i duhovna pitanja*. 7(1), 59-83.
Dostupno na: <http://hrcak.srce.hr/38800>
33. *Obrazovanje u Bosni i Hercegovini: Upravljanje, fi nansiranje i rukovođenje*, Izvještaj Vijeća Evrope za Svjetsku banku, Strasbourg (1999.), str. 13.
34. OSCE. (2018). „*Dvije škole pod jednim krovom*“: *najvidljiviji primjer diskriminacije u oblasti obrazovanja u Bosni i Hercegovini. (Two Schools Under One Roof*” - The Most Visible Example of Discrimination in Education in Bosnia and Herzegovina) OSCE: Mission to Bosnia and Herzegovina.
35. Pantić, D. (1991). Nacionalna distanca građana Jugoslavije, u Lj. Bačević i drugi: *Jugoslavija na kriznoj prekretnici*, Beograd: Institut društvenih nauka.
36. Plut, D. (2003). *Udžbenik kao kulturno-potporni sistem*, Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva i Institut za psihologiju, Filozofski fakultet.
37. Puhalo, S. (2006). Socio-demografske karakteristike etničkog identiteta i povezanost sa državnim i evropskim identitetom, u Turjačanin, V. i Čekrlija, Đ. priredili. *Etnički, državni i evropski identitet*, Banja Luka, Friedrich Ebert Stiftung, str. 25–56.
38. Puhalo, S. (2010). Koliko smo spremni za pomirenje, u Puhalo S., Petović, N., Perišić, N. (ur.): *Spremnost na pomirenje u Bosni i Hercegovini*, Sarajevo, Friedrich Ebert Stiftung, str. 149–231.
39. Puhalo, S. (2013). *Kako opažamo druge etničke grupe i njihove članove- Socijalna percepcija i etnička pripadnost kod srednjoškolaca u Bosni i Hercegovini*, Sarajevo: Amosgraf.
40. Poljak, V. (1980). *Didaktičko oblikovanje udžbenika i priručnika*, Zagreb: Školska knjiga.
41. Radić, N., i Kabil, S. (2009). *Podijeljene škole u Bosni i Hercegovini*, Sarajevo: Unicef.
42. Slatina, M. (2007). *Seminarski i diplomski rad u univerzitetskoj nastavi*, Sarajevo: Filozofski fakultet Univerziteta u Sarajevu.
43. Smajić, A. (2010). *Psihosocijalni aspekti religioznosti kao determinante međunacionalne tolerancije*, Sarajevo, Doktorska disertacija.
44. Stojak, R. (1990). *Metoda analize sadržaja*, Sarajevo: Institut za proučavanje nacionalnih odnosa.
45. Šram, Z. (2001). Religioznost i društvena svijest, analiza odnosa na uzorku građana Subotice, *Crkva u svijetu* 36, br. 4, Split, str. 389–419

46. *Tematski pregled nacionalnih politika vezanih za edukaciju: Bosna i Hercegovina*, Izvještaj OECD-ovog Centra za saradnju sa nečlanicama, Direktorata za edukaciju, zapošljavanje i socijalna pitanja, Komitet za edukaciju, rađen u okviru Pakta za stabilnost, 2001.
47. Trbić, Dž. (2007). *Obrazovanje u Bosni i Hercegovini: Čemu učimo djecu? Analiza sadržaja udžbenika nacionalne grupe predmeta*, Sarajevo: Fond otvoreno društvo Bosne i Hercegovine.
48. Trkulja, A. (2017). *Dvije škole pod jednim krovom u Bosni i Hercegovini: (Ne)razumijevanje problema i moguća rješenja*, Sarajevo: Analitika.
49. UNICEF. (2010). *Education in Bosnia and Herzegovina*. UNICEF.
50. Vujević, M. (2002). *Uvođenje u znanstveni rad*, Zagerb: Školska knjiga.
51. *Zakon o osnovnoj školi Srednjobosanskog kantona*, Službene novine Srednjobosanskog kantona, Travnik, 2001.
Dostupno na <https://mozks-ksb.ba/hr/wp-content/uploads/2019/11/Zakon-o-osnovnom-skolstvu.pdf>
52. *Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o osnovnoj školi*, Službene novine Srednjobosanskog kantona, Travnik, 2004.
Dostupno na <https://mozks-ksb.ba/hr/wp-content/uploads/2019/11/Zakon-o-izmjenama-i-dopunama-zakona-o-osnovnom-skolstvu.pdf>
53. *Zakon o srednjoj školi Srednjobosanskog kantona*, Službene novine Srednjobosanskog kantona, Travnik, 2001.
Dostupno na <https://mozks-ksb.ba/hr/wp-content/uploads/2019/11/Zakon-o-srednjoj-skoli.pdf>
54. *Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o srednjoj školi Srednjobosanskog kantona*, Službene novine Srednjobosanskog kantona, Travnik, 2004.
Dostupno na <https://mozks-ksb.ba/hr/wp-content/uploads/2019/11/Zakon-o-izmjenama-i-dopunama-zakona-o-srednjem-skolstvu.pdf>

PRILOG

Prilog 01. Matrica za analizu

Matrica za analizu- jest evidenciona tabela koja će sadržavati prikaz indikatora i dimenzija koji su korišteni u analizi udžbenika a koji su direktno vezani uz to koliko udžbenici svojim sadržajem promoviraju osjećaj pripadnosti ili nepripadnosti Bosni i Hercegovini, koliko je zastupljen podjednak tretman, razumijevanje i solidarnost te koliko promiču ravnopravnost.

Podjednak tretman

Isticanje

Poticanje osjećaja pripadnosti

Nepoticanje osjećaja pripadnosti

Jezik

Religija
